Specimina Ethnographica

Szabó Henriett

Variációk az együttélésre

Közösségfolyamatok és az etnicitás három nyírségi település példáján

L'Harmattan

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően felhasználható.
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

CC BY-NC-SA 4.0

Variációk az együttélésre. Közösségfolyamatok és az etnicitás három nyírségi település példáján

Variaties of cohabitation. Community processes and the issue of ethnicity in three settlements in Nyírség

Szabó Henriett

https://orcid.org/0009-0005-1178-3244

Antropológia, néprajz / Anthropology, ethnology (12857), Társadalomantropológia / Social anthropology (12860)

hagyomány, asszimiláció, etnikai együttélés, közösségfolyamatok, akkulturáció

cultural tradition, assimilation, ethnic cohabitation, community processes, acculturation

DOI: https://doi.org/10.56037/978-963-414-956-9

OpenAccess

https://openaccess.hu/

Szabó Henriett

Variációk az együttélésre

Specimina Ethnographica

Sorozatszerkesztő:
Keményfi Róbert

A sorozatban eddig megjelent kötetek:

Csíki Tamás: *Eltűnt falusi világok. A 20. századi paraszti társadalom az egyéni emlékezetekben*

Biczó Gábor: *A „Mi" és a „Másik". Az idegen megértésének tudománytörténeti vázlata az antropológiában a 19. század második felétől napjainkig*

Fejős Zoltán: *Néprajz és muzeológia. Tudománytörténeti megközelítés*

Maurice Halbwachs: *Az emlékezés társadalmi keretei*

Szabó Henriett

Variációk az együttélésre

Közösségfolyamatok és az etnicitás három nyírségi település példáján

L'Harmattan Kiadó
Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék
2023

A kötet megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

Lektorálta:
Keményfi Róbert
Soós Zsolt
Tátrai Patrik

© Szabó Henriett, 2023
© L'Harmattan Kiadó, 2023
© Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2023

ISBN 978-963-414-956-9
ISSN 2560-2829

DOI: https://doi.org/10.56037/ 978-963-414-956-9

A kiadásért felel Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója.
A Kiadó székhelye: 1053 Budapest, Kossuth L. u. 14-16.

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
Tel.: +36-1-267-5979
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14-16.
harmattan@harmattan.hu
webshop.harmattan.hu

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ 9
BEVEZETÉS 13

ELSŐ RÉSZ – A HAGYOMÁNY ÉS A KÖZÖSSÉG
ÁLTALÁNOS ÖSSZEFÜGGÉSEK 23
A kortárs vidék népességének általános jellemzői és a rendszerváltás hatása a lokális, perifériális közösségekre a kutatások színterén 24
A paraszti társadalom általános jellemzői a kutatott térségben: tárgyi és szellemi kulturális hagyomány 31
A cigány közösség helye és szerepe a kutatott térségben: az azonosítás alapkérdései 36
Cigány közösségek besorolása a kutatási térségben 42
A HAGYOMÁNY ÉS A KÖZÖSSÉG KAPCSOLATA 45
AZ AKKULTURÁCIÓ A KORTÁRS HAGYOMÁNYVIZSGÁLATOKBAN 49
A KUTATÁS SZÍNTEREINEK ÁLTALÁNOS BEMUTATÁSA 53
Első kutatási színtér: Nagyecsed 54
Második kutatási színtér: Nyírvasvári 58
Harmadik kutatási színtér: Hodász 63
AKKULTURÁCIÓS FOLYAMATOK ÉS A KORTÁRS HAGYOMÁNYKÉSZLET ALAKULÁSA A KUTATÁS SZÍNTEREIN 67
A kutatási színtér etnikai közösségeinek lakókörnyezeti és tárgyi kultúrája, valamint az ezt alakító akkulturációs folyamatok 67
A belső lakókörnyezet etnokulturális vonásai és hagyományöröksége 74
A viselet akkulturációja és hagyományelemei 77
Az anyanyelv és a nyelvváltás változásfolyamatai 80
A vallási-felekezeti viszonyok és a vallási ünnepkör szokásai 83
Babonák és hiedelmek a vizsgált színtér közösségeiben 89
Közösségi normák és közösségi szabályozási formák 93
Folklór hagyományelemek a kutatási színtér településein 96

MÁSODIK RÉSZ – KÖZÖSSÉGEN BELÜLI CSOPORTOK TÁRSADALMI FOLYAMATVISZONYAI

Együttélési helyzetek elméleti megközelítése 103
Az asszimiláció elméleti keretei 104
Asszimilációs várakozás, asszimilációs nyomás 115
Kortárs etnikai együttélési helyzetek asszimilációs vizsgálatai 120
Nagyecsedi etnikai együttélési helyzetek kutatási eredményei 127
Az etnikai együttélés vizsgálatának általános tényezői 127
A lokális részközösségek interperszonális kapcsolatviszonyai 132
A nagyecsedi etnikai részközösségek kapcsolatviszonyai 145
Nyírvasvári etnikai együttélési helyzetek kutatási eredményei 152
Az etnikai együttélés vizsgálatának általános tényezői 152
A lokális részközösségek interperszonális kapcsolatviszonyai 160
A nyírvasvári etnikai részközösségek kapcsolatviszonyai 172
Hodászi etnikai együttélési helyzetek kutatási eredményei 177
Az etnikai együttélés vizsgálatának általános tényezői 177
A lokális részközösségek interperszonális kapcsolatviszonyai 183
Exkurzus: Vegyes házasság szituatív megközelítésben 191

HARMADIK RÉSZ – A LOKÁLIS SZÍNTEREK KORTÁRS KÖZÖSSÉGFOLYAMATAI

Kortárs lokális közösségek kulturális antropológiai vizsgálatának általános összefüggései 200
Nagyecsed közösségfolyamatai és lokális etnikai együttélési modellje 206
A Berey József Helytörténeti Gyűjtemény imázskonstrukciós tevékenysége mint a helyi etnikai együttélési kapcsolatviszonyok következménye 210
Kortárs lokális közösségszerveződés hatása az együttélési kapcsolatviszonyokra 217
Dinamikus korrelációs együttélési modell 229
Nyírvasvári közösségfolyamatai és lokális etnikai együttélési modellje 235
Kortárs lokális közösségszerveződés hatása az együttélési kapcsolatviszonyokra 240
Oppozicionális szerkezetű dinamikus disszimilációs együttélési modell 244
Hodász közösségfolyamatai és lokális etnikai együttélési modellje 247
Kortárs lokális közösségszerveződés hatása az együttélési kapcsolatviszonyokra 248

Etnokulturális távolságot kölcsönösen kiegyenlítő affirmatív kapcsolatviszony modellje 253

NEGYEDIK RÉSZ – ÖSSZEFOGLALÁS

A KUTATÁSI EREDMÉNYEK FORMÁLIS ÖSSZEFOGLALÁSA 263

ETNIKAI EGYÜTTÉLÉSI MODELLEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE 267

A KUTATÁSI EREDMÉNYEK HASZNOSÍTÁSA ÉS HATÁSA AZ ETNIKAI EGYÜTTÉLÉS VIZSGÁLATOKRA 276

A KUTATÁS KITERJESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

IRODALOMJEGYZÉK 279

ELŐSZÓ[1]

A magyar–cigány együttélési helyzetek szituatív példáit hosszú évek óta tanulmányozom.[2] A tágabb értelemben vett téma részeként 2013-tól olyan roma fiatalok életútjával, társadalmi beilleszkedésével és integrációs lehetőségeivel foglalkoztam, akik vagy belső indíttatásból, vagy valamilyen szervezett intézményi támogatás mellett sikeres lépéseket tettek a társadalmi érvényesülés irányába. Kulturális antropológiai szemléletű kutatásokat végeztem annak érdekében, hogy megértsem, mi játszódik le a hagyományos lokális cigány közösségek társadalmi és kulturális folyamataiban, és igyekeztem tisztázni a fiatalok jövőképének az alakulását meghatározó tényezők rendszerét. Ennek érdekében számos oláh cigány közösségben végeztem terepkutatást, ahol többek között az etnikai együttélés lokális viszonyairól, valamint az adott részközösség kulturális, társadalmi sajátosságairól szereztem ismereteket. 2014-től több alkalommal Hodász, Nagyecsed, Nyírvasvári és Hajdúdorog oláh cigány helyi társadalmaiban végeztem kutatásokat. A lokális etnikai együttélési mintázatok ábrázolását több antropológiai szemléletű dokumentumfilmben sikerült megvalósítanom.

A cigány közösségekben végzett antropológiai terepmunkák során, valamint az ott készített interjúk, megfigyelések nyomán – összhangban a témával foglalkozó kutatások eredményeivel – arra a következtetésre jutottam, hogy kizárólag saját erőből, külső támogatás nélkül e közösségekből a fiatalok kitörési esélye igen csekély. A közvéleményben is meggyökeresedett laikus elképzeléssel, valamint az alkalmazott társadalomtudományi kutatások eredményeivel párhuzamban álló, első pillantásra közhelyes megállapítás kiegészítésre szorul. Az eredmények ugyanis arra

[1] Jelen kötet szövegének alapját képező doktori értekezést a szerző 2022 tavaszán a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában *Az etnikai együttélési helyzetek vizsgálata három nyírségi település példáján, különös tekintettel a hagyománykészlet funkcióinak a kortárs vidéki társadalmak közösségfolyamataiban játszott szerepére* címmel védte meg.

[2] A kötet az ELKH-DE Néprajzi Kutatócsoport támogatásával valósult meg.

engednek következtetni, hogy a társadalmi érvényesüléshez a szegmentálisan adott feltételek – mint a személyes késztetettség, integráló intézményi strukturális környezet, kedvező szociális körülmények – önmagukban nem elegendőek. A kitörés a súlyosan deprivált környezetből akkor lehetséges, ha a szegmentálisan adott feltételrendszer komponensei között funkcionális összhang áll fenn. Tapasztalataim szerint az elmúlt évtizedekben a felzárkózást támogató kezdeményezések bár számosak, ahogy a helyi társadalmak közösségeinek újraszerveződése érdekében tett erőfeszítések is jelentősek, az intézkedések mégsem álltak össze egységesen és hatékonyan működő rendszerré.

Az elmúlt években nemcsak a hagyományokat őrző, elsősorban oláh cigány közösségek szokásait, értékrendjét és normáit kutathattam, hanem módomban állt a romungró (magyar cigány) lokális közösségek helyzetének a tanulmányozása is. Hodász, Nyírvasvári és Nagyecsed esetében mind az oláh kultúra, mind a magyar cigányokra vonatkozóan reprezentatívnak tekinthető lokális esetekkel találkoztam. Emellett Hajdúsámson-Martinka, Lácacséke, Balmazújváros, Ibrány, Nyíracsád, Kállósemjén, Fehérgyarmat, Mátészalka, Kisköre, Tiszadada és Tiszalök közösségében élő romungró cigányok helyzetét is kutattam.

Tapasztalataim, a terepkutatások során ért hatások arra ösztönöztek, hogy a megismert közösségek recens szociokulturális folyamatviszonyaival mélyebben is foglalkozzam. Mindezt több szempontból is hiánypótló alapkutatásnak ítélem. Legelső, és egyben talán leghangsúlyosabb indok, hogy fontos lenne megérteni és értelmezni a vegyes etnikai együttélési helyzetekre épülő kortárs vidéki lokális társadalmak közösségfolyamatait. Ennek hátterében döntő kérdés a cigány közösségek és a magyar falusi parasztközösségek együttélésének kérdése, majd a kisebbség fokozatosan dominánssá váló demográfiai értelemben vett térnyerési folyamatainak, helyi társadalommá szerveződésének és közösségviszonyainak az értelmezése.

Napjaink közgondolkodásának elterjedt „vidék-képe" szerint ezek – és a hasonló helyzetű – a települések olyan jelzőkkel írhatók le mint konfliktusokkal terhelt magyar–roma együttélési helyzet, elöregedő népesség, valódi közösségek hiánya, munkanélküliség, mélyszegénység és deprivált élethelyzet. A kutatási tapasztalatok azonban mindezt legfeljebb részlegesen és korlátozott értelemben támasztják alá. Sőt, számos olyan közösségfolyamat, kiegyensúlyozott etnikai együttélési helyzet megfigyelésére nyílt mód, amelyek a közvélekedésben meggyökeresedett és a társadalomtudományi kutatások eredményeivel is alátámasztott hanyatló vidék-paradigma árnyalására ösztönöznek.

Az előzetesen végzett kutatások eredményeinek figyelembevétele alapján olyan multietnikus helyszínek kiválasztására törekedtem, ahol három etnikai részközösség, a magyarok, a romungrók és az oláh cigányok együttélési helyzete kerülhet vizsgálatra.

Jelen munka és a kapcsolódó kutatás megvalósításában sokan nyújtottak számomra szakmai segítséget, támogatást. Ezúton kívánom megköszönni témavezetőmnek, Biczó Gábornak áldozatkész, segítő munkáját. Lényeglátó, előrevivő tanácsaival, szakmai filozófiájával segítette kutatásaimat. Iránymutatása egyrészt a tudományos érdeklődésemre, másrészt a jelen könyv alapjául szolgáló doktori értekezés megírására fontos hatást gyakoroltak.

Köszönettel tartozom a doktori program vezetőjének, Bartha Elek professzornak, hogy teret biztosított a kutatási témám megvalósításához. Ugyancsak köszönöm Keményfi Róbert professzor úrnak, hogy doktori tanulmányaim idején óratartási lehetőséget biztosított számomra, ami számos kutatási részeredmény megfogalmazásában jelentett segítséget. A kötet megvalósulásához fontos tartalmi megjegyzésekkel járult hozzá Tátrai Patrik, akinek ezúton is köszönetemet fejezem ki.

Hálás vagyok a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke munkatársainak, akik szakmai észrevételeikkel, tanácsaikkal segítették a munkámat.

A konkrét nevek felsorolása nélkül köszönettel tartozom minden, a kutatásban részt vett nagyecsedi, nyírvasvári és hodászi lakosnak, amiért nyitott és segítőkész hozzáállásukkal ösztönözték a disszertáció alapját képező terepkutatás megvalósítását.

Végezetül, de nem utolsó sorban köszönöm családomnak, barátaimnak, hogy személyes támogatásukkal hozzájárultak a kötet létrejöttéhez.

BEVEZETÉS

Kutatási probléma

Megfigyelhető jelenség, hogy a magyarországi vidéki lokális közösségek társadalmi és kulturális körülményei a rendszerváltás óta gyökeresen átalakultak. A falu mint a lokális közösségek hagyományos színtere státuszát, funkcióit és népességi viszonyait tekintve alapvetően megváltozott. A folyamatokat a társadalomnéprajz, az antropológia, de a társtudományok, például a szociológia is hajlamos egyfajta hanyatlásként, a falu és a vidék térvesztéseként leírni. Ennek a megközelítésnek az eredményeként a vidék a kortárs diskurzusokban a hátrányos helyzet, a marginalitás, a periféria és a szegénység képzetével összekapcsolt fizikai-földrajzi és szociokulturális tér, ami aztán indoklásként szolgál a beavatkozó szemléletű aktivista megközelítés számára: „a rurális értékek megőrzése és a vidéken élők helyzetének javítása az egyik legsürgetőbb társadalmi feladatunk".[3] A hanyatlást a vidék recens folyamatait összefoglaló kategóriaként beállító társadalomtudományi megközelítések közös jellemzője, hogy a jelenséget halmozódó okok következményeként írják le. A parasztság társadalmi súlyának csökkenése, a mezőgazdaság térvesztése és ezzel együtt a falu típusú településforma leértékelődése a vidék funkcióvesztéséhez vezető egymást erősítő, párhuzamos hatások.[4]

A vidéket járva azonban a gazdasági, társadalmi és kulturális térvesztés nyilvánvaló jelei ellenére szembeszökő folyamatokra is figyelmesek lehetünk. Társadalomkutatóként a lokális közösségeket közelről, hosszú távon, kulturális antropológiai értelemben vett émikus perspektívából tanulmányozva a kortárs magyarországi rurális „kisvilágok" újabb közösségfolyamataival szembesülhetünk. Még a minden szociokulturális és szocioökonómiai szempontból leghátrányosabbnak ítélt térségek településein is megfigyelhetők a lokális társadalmak együttélési folyamatainak eredményeként kibontakozó közösségfolyamatok, amelyek a kortárs vidék „működését" egészen új összefüggésben engedik megfigyelni. A lokális társadalmak részközösségeinek együttélési viszonyaiból levezetett közös-

[3] Kovács et al. 2015: 12.
[4] Vö. Kovách 2010: 8, 57, 62.

ségfolyamat-vizsgálatoknak Magyarországon jelentős kortárs szakirodalma van.

A témára vonatkozóan az elmúlt években számos nagy hatású kutatás született, többek között ki kell emelnünk a Kovács Éva vezetésével négy határvidéki település átfogó elemzését,[5] a Biczó Gábor és Kotics József által vezetett, a szilágysági Tövishát kistáj északi vegyes lakosságú színterein végzett etnikai együttélés vizsgálatokat.[6] A kortárs lokális közösségfolyamatok elemzésének megkerülhetetlen kutatója Keményfi Róbert, aki két Fekete-Körös-völgyi vegyes etnikumú – magyar és román népesség által lakott – település vizsgálata során a kölcsönhatási folyamatokat, a jellemvonások átadás-átvételének mechanizmusait tanulmányozta.[7] Ugyancsak fontosak a témában Pozsony Ferenc kutatásai,[8] aki szintén az etnikai együttélési helyzetek értelmezésével foglalkozott Zabolán – magyar, román és cigány etnikai csoportokat vizsgált a polgárosodás és a modernizáció kihívásaihoz való alkalmazkodási gyakorlatukat illetően.

A különböző helyszíneken végzett, részben közösségfolyamatokból levezetett együttélés-vizsgálatok sorolt példáiból is kirajzolódik, hogy a színterek etnoszociális és etnokulturális alapviszonyainak különbsége rendkívül különböző együttélési gyakorlatokat eredményezett, amelyeket egységes és általánosan érvényes modellel nem lehetséges leírni. Az azonban minden sorolt kutatás esetében általánosan megállapítható közös elem, hogy a társadalmi makrofolyamatok hatása a lokális közösségek belső együttélési viszonyaira negatív. A lokális társadalmak nem vagy csak részlegesen képesek összehangolni saját szerves és a hosszútávú együttélés eredményeként a helyi hagyomány formájában létrehozott működésviszonyaikat a külső makrokörnyezeti – gazdasági, kulturális és társadalmi – hatásokkal. Ettől függetlenül a lokális társadalom mindig olyan „hely" marad, ami jelenségeivel csak abban a kontextusban értelmezhető, amelynek eredményeként létrejött.[9]

[5] Kovács (szerk.) 2013.

[6] Biczó–Kotics (szerk.) 2013. Az etnikai értelemben vett szokásbeli és életmódbeli hasonlóságokra, illetve különbségekre irányult kutatásuk, amely során egyrészt a felekezeti együttélés kölcsönhatásainak elemzésével, valamint a rendszerváltást követően újjáéledő hagyományos és családi gazdálkodás formáinak tanulmányozásával foglalkoztak. Céljuk az volt, hogy hosszú távú együttélési folyamatokat tanulmányozzanak a recens kulturális és társadalmi közösségfolyamatok leírása érdekében.

[7] Keményfi 1994.

[8] Pozsony 2003.

[9] A téma elméleti behatárolása a lokális-glokális diskurzus területére vezet. A teremtett lokalitás koncepciója Appadurai megközelítésében azt bizonyítja, hogy a tár-

A vonatkozó szakirodalommal összhangban a kutatási tapasztalataim is arra utalnak, hogy a kortárs magyar vidék lokális színterein, a komplex társadalmi egységként felfogható faluban az elmúlt évtizedekben a helyi közösségek és az ezek létalapját jelentő társadalmi szolidaritás fokozatosan leépült.[10] A szegénységkutatás, különösen a mélyszegénységgel kapcsolatos vizsgálatok azt tükrözik, hogy a helyi társadalmakban a mindennapi életfeltételek romlásával fordított arányban sérül az összetartozás és összetartás.[11] A folyamat a legkülönbözőbb társadalmi szembenállási formákban nyilvánul meg: a vékony helyi gazdasági elit és a nélkülöző többség, a roma kisebbség és a magyar többség vagy éppen fordítva, a fiatal többségi helyi roma társadalom és az elöregedő magyar kisebbség ütközése megannyi dimenziója a kortárs perifériális lokális színtereken terebélyesedő konfliktusrendszernek.

A látszólag egyoldalú és többnyire negatív folyamatok mögött azonban, amint erre a szakirodalom – például a Kovács Éva vezette vizsgálati eredmények utalnak – és a saját kutatásaim is következtetni engednek, számos figyelemreméltó, előremutató jelenség figyelhető meg. Az új közösségfolyamatok lényegében a kortárs magyar vidék, a falu helyben maradó társadalmának alkalmazkodási kísérletei a makrotársadalmi feltételek rendszeréhez, a kihívásokhoz. A folyamat lényege, hogy megfigyeléseim szerint részben a helyi civil kezdeményezések vagy a helyi önkormányzatok, esetleg intézmények – óvoda és iskola – körül új közösségformák bukkannak fel. A hagyományőrző vagy éppen a hagyományokat feleleventő közösségek megszerveződésének természetes oka az az általános szociokulturális igény, ami a helyi társadalmak összetartozás-tudatának az egyik pillére.

A jelenség, ami a perifériális vidék lokális színterein egyre szembeötlőbb folyamat Magyarországon, lényegében kapcsolatba hozható az antropológiában is sokat kutatott revival jelenségekkel, illetve a revival által indukált közösségfolyamatokkal. Ezek lényege, hogy a funkcióváltáson

sadalmi jelenségek keretét képező „hely" olyan szituatív kontextusok függvénye, amelyeket csak önmagukban lehet értelmezni. Lásd bővebben Appadurai 2001; Niedermüller 2006.

[10] A társadalmi szolidaritás gyengülésének a szakirodalom számtalan összefüggésére rámutatott. Ezek közül a jóléti állam szociális rendszereinek kialakulásával – a társadalombiztosítástól a nyugdíjrendszerig – az „élő szolidaritás", tehát a lokális társadalmak működésében hagyományosan meghatározó személyközi felelősség funkcionális jelentősége gyengült, ami a modernizációval járó életmódváltással együtt vezetett a szolidaritási kötelékek leépüléséhez. Kövér 2012: 45.

[11] Ferge 2001.

keresztülment lokális kulturális hagyomány új funkciókat nyerve válhat új közösségformákat megalapozó normává, kulturális alapértékké.[12]

Az általánosan leírt és kutatási tapasztalataim által megerősítést nyert jelenségek eredményezték jelen kötet témájának megfogalmazását. Kérdés, hogy a kortárs magyar vidék perifériális lokális társadalmaiban milyen kortárs közösségfolyamatok figyelhetők meg, ezek milyen kapcsolatban állnak a – többségében magyar–cigány etnikai – együttélési kapcsolatviszonyok alakulásával, és mindezek működésében milyen szerepet játszanak a helyi etnográfiai értékű hagyománykészlet – néprajzi örökség – tetten érhető elemei.

Célkitűzések

A kutatásom alapkutatás, melynek célja, hogy a kelet-magyarországi régióban található három meghatározott lokális színtér – elsősorban vidéki falusias települések – közösségfolyamatain keresztül elemezzem a hagyomány közösségszerveződésben játszott szerepét. Különös figyelmet fordítok a rendelkezésre álló helyi hagyománykészlet szerkezetére, funkcióváltásának jellemzőire és a lokális revival folyamatot meghatározó tényezőkre. A könyv első nagyobb fejezete foglalkozik a hagyomány és a közösség kapcsolatának feltárásával a vizsgálatra kiválasztott kutatási színtereken.

A kortárs magyarországi lokális társadalmakban a közösségvizsgálatok másik fontos vetülete annak a megértésére irányulhat, hogy a helyi (települési) – elsősorban etnikai – részközösségek miként hatnak az együttélési viszonyokra. Itt a kiválasztott színterek sajátosságait figyelembe véve elsősorban a magyar és roma etnikai együttélési kapcsolatviszonyok tanulmányozását tekintem alkalmazott társadalomtudományi szempontból meghatározó kérdésnek. Ennek vizsgálata kiterjedt az együttélést meghatározó tényezők vizsgálatára, az eltérő lokális etnikai részközösségek kapcsolatának tanulmányozására, a helyi – elsősorban etnográfiai értékű – hagyományoknak a közösségek közötti kapcsolatokra gyakorolt hatására. Az etnikai kapcsolatok lokális rendszereinek megértése érdekében hangsúlyt fektettem a személyközi kapcsolatviszonyok különböző szintjeinek

[12] Az *ethnic revival* értelmezése a szakirodalomban manapság két fontosabb összefüggésben kerül terítékre. Egyrészt az etnikai nacionalizmus újabb megnyilvánulási formáit összefoglaló kategóriaként, valamint az etnikai meghatározottságú kulturális tartalmak szimbolikus újrafelfedezését általánosan leíró fogalomként. Vö. Smith 1981.

az elemzésére. A kötet második fejezete a témában végzett – elsősorban a kérdőíves felmérésből levont következtetéseket összefoglaló – eredményeket mutatja be.

A könyv harmadik fejezetében a tanulmányozott lokális színtereken működő civil közösségszerveződések jellemzőit mutatom be. A kutatási tapasztalatok eredményei szerint a közösségszerveződés lokális folyamatai színterenként rendkívül eltérő mintázatot és szabályokat mutatnak. Éppen ezért a kutatási téma kidolgozásának fontos részét képezte a tanulmányozott településeken szerveződő civil egyesületek, együttesek, alapítványok feltérképezése és működésük bemutatása. A jellemzően a hagyományápolás és hagyományátadás céljával létrejövő szervezeteknek az itt élők együttélésére gyakorolt hatását vizsgáltam, annak érdekében, hogy megértsük, az újonnan kialakuló lokális közösségalakzatok miként, és milyen hatással bírnak az etnikai részközösségek közötti kapcsolatviszonyok alakulására.

A téma meghatározásakor fontos részcélként fogalmaztam meg, hogy a tanulmányozott települések együttélési viszonyaira vonatkozó következtetéseket olyan, a helyi viszonyokat bemutató általános modellben ábrázoljam, amely lehetővé teszi a különböző szituációkra jellemző tendenciák összehasonlítását. Az alkalmazott társadalomtudományi jelentőségű részcél megvalósítása lehetővé teszi annak bizonyítását, hogy a kortárs vidéki lokális társadalmak együttélési kapcsolatviszonyai, és az ezek alakulását befolyásoló közösségfolyamatok értelmezése eseti feladat. Ezek szerint a lokális együttélési modellek olyan elméleti sémák, amelyekben feltárásra kerülnek a recens társadalmi és kulturális kapcsolatok, és ábrázolják az egyes etnikai részközösségek közötti kapcsolatviszonyokat. Az így kidolgozott sémák a téma elméleti megközelítését és módszertani tanulmányozását tekintve alapot szolgáltathatnak más, hasonló adottsággal bíró vidéki, perifériális helyzetű települések együttélési viszonyainak a vizsgálatához. A megfogalmazott eredmények, a szituatív formában kidolgozott együttélési modellek példái, az ezek alapján megfogalmazott következtetések kiinduló alapjai lehetnek az olyan beavatkozó szemléletű gyakorlati társadalomtudományi ismereteket alkalmazó közösségfejlesztő munkának, amelynek célja az etnikai – magyar és cigány – részközösségek közötti kapcsolatok javítása.

Kutatási kérdések

A kutatási téma kidolgozását szolgáló kérdések sorozatot képeztek és segítettek behatárolni azt a tudományos szemléleti teret, amely az elemzés megvalósítását hatékonyan segítette. A kötetben határterületi és komplex téma vizsgálatára vállalkozom. Az elvégzett kulturális antropológiai és társadalomnéprajzi kutatások alapvetően terepmunkára alapozott tevékenységként valósultak meg.

Kutatásom alapkérdése az volt, hogy milyen közösségfolyamatok jellemzik a kortárs vidéki lokális társadalmakat, valamint, hogy ebben milyen szerepet nyernek a lokális hagyományok, és miként határozzák meg ezt a helyi etnikai együttélési folyamatok. A fentiek alapján a következő kiinduló kérdések megfogalmazására került sor:

- Milyen közösségfolyamatok játszódnak le a kortárs vidéki, perifériális, lokális multietnikus színtereken?
- A közösségfolyamatokban milyen szerepet játszik az itt élő közösségek hagyománykészlete?
- A vidéki, perifériális, multietnikus közösségek detektálható hagyománykészletének kialakulása miként és milyen formában magyarázható az akkulturációs folyamatokkal?
- A kutatás színterein milyen lokális szabályok határozzák meg a magyar–cigány együttélést?
- A magyar–cigány hosszú távú együttélési helyzetek bármelyik érintett etnikai részközösség vonatkozásában értelmezhető-e az asszimiláció fogalmi keretei között?
- A vidéki, perifériális településeken milyen civil közösségfolyamatok játszódnak le?
- A recens hagyománykészlet milyen hatást gyakorol a multietnikus települések egyes részközösségei közötti együttélés minőségére?
- A helyi hagyományokra épülő közösségszerveződés bír-e – és amennyiben igen, akkor milyen formában – identitáserősítő hatással?
- A helyi hagyományokra épülő közösségszerveződés folyamatai a magyar–cigány etnikai együttélésre gyakorolnak-e pozitív hatást?
- Milyen attitűd jellemzi az eltérő etnikai részközösségből származó feleket az interperszonális kapcsolatviszonyok különböző szintjein?
- A kutatásba bevont etnikai részközösségek közötti házastársi kapcsolat milyen gyakorisággal jelenik meg, és a vegyes házasság intézménye miként befolyásolja a lokális együttélési kapcsolatviszonyokat?
- Hogyan ítélik meg az érintettek a vidéki, perifériális, multietnikus településeken a magyar–cigány együttélési viszonyokat?

Kutatási módszerek

A regionális súlyozás és az etnikai együttélési helyzetek mérlegelése során a munka első lépéseként a kutatási helyszíneket választottam ki. Először vegyes lakosságú lokális kistérségek vizsgálatára került sor, terepbejárást végeztem többek között Nagyecsed, Kállósemjén, Ibrány, Nyíracsád, a Bodrogköz több településén (elsősorban Lácacsékén), Nyírvasváriban és Hodászon. A települések közös történeti-néprajzi jellemzője, hogy sajátos paraszti kultúrával és az ehhez köthető lokális hagyományokkal is rendelkeztek. A bejárt helyszíneken mindenütt jellemző volt, hogy az utóbbi évtizedekben a demográfiai folyamatok miatt megnőtt a roma népesség aránya, másfelől az elvándorlás következtében és az elöregedésnek köszönhetően a kistérségek falvaiban a magyar lakosság lélekszáma folyamatosan csökkent.

A tapasztalatok összegzését követően a kutatás helyszíneként végül három, a Nyírségben egymáshoz közel fekvő és hasonló etnikai-szerkezeti sajátosságokat mutató település került kijelölésre: Nagyecsed, Nyírvasvári és Hodász. A konkrét kutatási helyszínek kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy a települések az előzetes helyszínbejárás eredményeként az etnikai együttélés minden olyan jellemvonását tükrözték, amely biztosította a jelenség szituatív jellemvonásainak megragadását. A strukturális hasonlóságok emellett lehetővé tették azt is, hogy az egyes helyszíneken a kutatás eredményeként leírt együttélési gyakorlatokat összehasonlító igényű modellelemzés tárgyává tegyük. A helyszínek kiválasztása tehát egyszerre szolgálta annak a hipotézisnek az igazolását, hogy minden lokális együttélési helyzet partikuláris jelenség, amely értelmezésének az alapját képező azonos szempontok lehetővé teszik a különbségek okainak meghatározására irányuló összehasonlítást.

A kutatáshoz végzett terepmunkákat 2017–2021 között végeztem, visszatérő jelleggel.

A vizsgált minta statisztikailag nem reprezentatív egyik kutatott település esetében sem. A véletlenszerű mintavétellel és a minta nagyságával a célunk ugyanis nem egy adott település teljes körű felmérése volt. Szándékunk szerint az eltérő etnikai részközösségek egymáshoz fűződő viszonyainak és attitűdjének a feltérképezése a színtér multietnikus jellegéből következő feladat.

Kiindulásként a *faluközösség hagyománykészletének vizsgálatával* foglalkoztam, amit megfigyeléssel, vizuális adatrögzítéssel és félig strukturált interjú módszerével tártam fel, amely lebonyolításában nagy segítségemre volt a kutatási időszakban elsajátított lovári nyelvtudás. Szakértői minta-

vételt és hólabda módszert alkalmaztam a minta kijelölése során, mindhárom település mindhárom tanulmányozott részközösségében. Az interjúk alapján nyert információk alátámasztására és a tárgyi hagyománykészlet leírása érdekében mindhárom részközösség esetében megfigyelési módszert is alkalmaztam a háztartások bejárásakor.

A kutatási színtereken a hagyománykészlet vizsgálatához eltérő számú interjú készült: Nagyecsed esetében a könyv alapjául szolgáló kutatás részeként összesen 38, Nyírvasváriban 34, míg Hodászon 28 interjú felvétele valósult meg.

A kutatási színtereken részközösségenként kérdőíves felmérés keretében került sor az *etnikai együttélési viszonyok vizsgálatára.* A kérdőíves vizsgálati minta kiválasztásakor szintén véletlenszerű mintavételi eljárás valósult meg. A vizsgálati mintát Nagyecseden 214 fő, Nyírvasváriban 140 fő, míg Hodászon 115 fő képezte. Mindhárom színtér esetében a településen belüli etnikai arányokat a minta összetétele nem szigorú reprezentativitással, de nagyságrendjét tekintve leképezi. Ez a megoldás megalapozza az együttélési kapcsolatokat jellemző folyamatok és tendenciák tudományos leírását.

Nagyecseden 112 fő magyar származású, 52 fő oláh cigány származású, illetve 50 fő romungró származású személy töltötte ki. Nyírvasváriban 55 fő magyar származású, 45 fő oláh cigány és 40 fő romungró etnikai származású személy képezte a vizsgálati mintát. Hodászon 40 fő magyar, 50 fő oláh cigány és 25 fő romungró származású személy került be a kérdőíves felmérésbe.

Az egyes etnikai közösségek esetében mind nemek szerint, mind életkor szerint heterogén összetétel érvényesült. Ez azt jelenti, hogy a mintába 18 éves kortól egészen a nyugdíjas korosztályig vontunk be kutatási alanyokat. Mivel a nem és a kor nem képezte a kiválasztás egyik szempontját sem, így e két tényező nem jelenik meg külön elemzési szempontként sem. A kérdőívek felvétele kérdezőbiztos által történt, minden adatlap kitöltésénél jelen voltam. A kérdőíves felmérés főbb témakörei az alábbiak voltak: az iskolai végzettség, foglalkoztatási státusz, anyanyelv és nyelvtudás felmérésén felül a vallási-felekezeti hovatartozást is vizsgáltuk a bevezető kérdésekben. Az aktív vallásgyakorlás és a felekezetváltás gyakoriságát is felmértük.

A kérdőíves vizsgálat részeként továbbá tanulmányoztuk a három lokális etnikai részközösség közötti interperszonális kapcsolatviszonyokat, az ezt meghatározó attitűdöt. A kérdések egy része az adott település viszonylatában tárta fel a megkérdezettek a magyar–cigány együttélésről alkotott véleményét, és ehhez kapcsolódóan a javaslataikat a kapcsolatviszony javí-

tása érdekében. Végezetül a lakóhelyhez való kötődés és az elvándorlás, az elköltözési hajlandóság vizsgálatára került sor. A kutatási eredményeket a második fő fejezetben mutatjuk be, ahol mindhárom település esetében külön-külön etnikai részközösségenként, majd települési szinten is értelmeztük az adatokat.

A recens közösségszervezetek – civil szervezetek, egyesületek, alapítványok – vizsgálata és az etnikai együttélésben játszott szerepének a feltárása megfigyeléssel és interjú módszerével valósult meg. A kiválasztott három településen a kutatás időpontjában működő civil szervezetek vezetőivel strukturált interjú készült annak érdekében, hogy értelmezhető legyen a szervezeteknek az együttélésre gyakorolt hatása. Az interjúkérdések egy része a szervezet bemutatására irányult, emellett a lokális színtéren történő jelenlétet, illetve a települési szinten történő hatást tanulmányozta.

A tanulmányozott települések lokális társadalmi és gazdasági viszonyainak a feltárása szintén megfigyelési és interjú módszerrel történt. Félig strukturált interjú készült a kiválasztott települések intézményi vezetőivel – polgármesterekkel, nevelési-oktatási intézmények vezetőivel, közösségi házak vezetőivel, múzeumi intézmények vezetőivel, egészségügyi és szociális szakemberekkel –, a fontos társadalmi szerepet vállaló személyekkel.

A hagyománykészlet lokális mintázatainak vizuális ábrázolására a kutatás részeként *„…mit lehet és mit nem…"* címmel dokumentumfilm készült[13] a nagyecsedi oláh cigány közösségben. *Nyírvasvári cigány tánc*[14] és *Nyírvasvári cigány zene*[15] címmel a második kutatási színtéren élő hagyományőrző oláh cigány kultúra két, napjainkban is tetten érhető és hatását tekintve jelentős közösségszervező erővel bíró elemét ábrázoló néprajzi filmet állítottam össze.

A kutatás időszakában – 2018-ban – két, a vizsgált közösségek kiemelkedő tehetségeinek életútját ábrázoló és elemző dokumentumfilmet is készítettem. *A hagyomány árnyékában*[16] címmel egy Nyírvasváriban élő oláh cigány származású egyetemista nő mindennapjaiba és a szigorú hagyományoktól vezérelt közösség életébe nyerhetünk betekintést. Az ugyanebben az évben forgatott *Fehér holló*[17] című dokumentumfilm azt mutatja be, hogy egy Nagyecseden élő oláh cigány származású családanya, feleség

[13] Szabó 2018a. A film a *Táj és Kultúra I.* kiadvány DVD mellékletében került megjelenésre.
[14] Szabó 2021a.
[15] Szabó 2021b.
[16] Biczó–Szabó 2018a.
[17] Biczó–Szabó 2018b.

milyen körülmények hatására dönt úgy, hogy életének negyvenes éveiben felsőfokú tanulmányokba kezd. A filmen keresztül rálátást kapunk egy oláh cigány család életére és a hagyományos nőszerepekkel kapcsolatos tradicionális szokások felbomlásának a folyamatára.

2019-ben Nagyecsed kortárs társadalmi és kulturális viszonyait elemző film összeállítását végeztem el *A hídon túl*[18] címmel. A film az etnikai együttélési kapcsolatokat, és ebben a helyi köznevelési és oktatási intézmények szerepét tanulmányozta. 2020-ban Hodász lokális viszonyait ábrázoló újabb dokumentumfilm készült *Sokat tanulhatunk egymástól*[19] címmel, amely ugyancsak a település etnikai részközösségei közötti együttélési kapcsolatok alakulására világít rá.[20]

[18] Biczó–Szabó 2019.
[19] Biczó–Szabó 2020a.
[20] A filmek társkészítője Biczó Gábor.

ELSŐ RÉSZ:
A HAGYOMÁNY ÉS A KÖZÖSSÉG

A hagyomány és a közösség fejezet a könyv alapját képező kutatás színtereinek általános bemutatásával, valamint az itt élő és a kutatásba bevont etnikai közösségek sajátosságainak, kulturális jellemvonásainak és hagyományvilágának az általános jellemzésével foglalkozik.

Általános összefüggések

A Nyírség és a Szatmári-síkság peremén elhelyezkedő három, határ menti, hátrányos helyzetű, vegyes lakosságú perifériális lokális társadalom közösségfolyamatainak elemzése előtt a vizsgálati helyszínek bemutatását szolgáló általános szempontok bevezetésére kerül sor.[21] A tanulmányozott települések egyik fő sajátossága az etnikai diverzitás, amely mindhárom helyszínen a magyar, az oláh cigány és a romungró részközösségek együttélésének recens vizsgálatát tette lehetővé.

A kiválasztott helyszínek Nagyecsed, Nyírvasvári és Hodász települések etnogeográfiai tényezőinek ismerete nélkül a lokális társadalmi életet, a helyi kultúrának az elmúlt évtizedekben bekövetkezett átalakulását és az ennek alapját képező lokális közösségfolyamatokat nem lehet vizsgálni. Jelen fejezetben a mai társadalmi viszonyok megértéséhez első lépésként a kiválasztott három település rövid, és az értelmezés szempontjából fontos történeti jellemzőinek az összefoglalására is sor kerül.

A fejezet kiemelt témája a külső – elsősorban a vidéki társadalmakat érintő modernizációs – hatások eredményeként végbement hagyományvesztés folyamatának vizsgálata, melynek következményeként a kiválasz-

[21] A választott kutatási színterek egyértelmű besorolása nehéz feladat. Földrajzi értelemben mindhárom település a Nyírség középtáj területén található. Más megközelítésben a történeti Szatmár vármegye területén fekszenek. A Nyírség használata esetében tekintetbe kell venni, hogy Nagyecsed éppen a tájhatáron helyezkedik el, ezért a kérdés eldöntése nem egyértelmű. A szövegben, elismerve a kérdés körüli bizonytalanságok jelentőségét, a Nyírség besorolás mellett döntöttem, mivel mindhárom település lakosai ezzel a meghatározással azonosulnak.

tott lokális közösségek még tetten érhető, néprajzi szempontból is releváns hagyományelemeit tárom fel. Az etnográfiai hagyománykészlet jelenkori vizsgálata alapvetően a revival jelenségek részeként kerül tárgyalásra. Az *ethnic revival* fogalma az etnikai meghatározottságú kulturális tartalmak szimbolikus újrafelfedezésére használt kategória, amely egy adott közösség hagyománykészletének a recens használatára utal. A revival fogalom egyben utal az adott hagyományelem funkcióváltására, amely akár teljes mértékben eltérhet eredeti szerepkörétől is.[22] A kortárs közösségfolyamatokat meghatározó revival elemek vizsgálatához természetesen szükséges feltárni, megismerni a hagyománykészlet állapotát azért, hogy értelmezni lehessen a hagyományelemek funkcióiban a jelenben bekövetkező változásokat, különös tekintettel a helyi közösségviszonyok alakulására gyakorolt hatásuk összefüggésében.

A kortárs vidék népességének általános jellemzői és a rendszerváltás hatása a lokális, perifériális közösségekre a kutatások színterén

A kutatás során a kortárs közösségviszonyok feltárásával és elemzésével foglalkozom, azonban ehhez szükséges volt a korábbi, ebben az esetben a rendszerváltás előtti állapotok megismerése, valamint a politikai rendszerváltás következményeinek a vizsgálati színtérre gyakorolt hatásainak a megértése. A változásfolyamatok kutatása és értelmezése lehetővé tette, hogy megfigyeljük a kutatás három helyszínén a perifériális vidéki lokális társadalmak működését, a paraszti és a vidéki kisvárosi életforma jellemzőit, illetve ezek a külső politikai és gazdasági hatásokra történő átalakulását.

A rendszerváltás hatásával kapcsolatban Valuch Tibor felhívja a figyelmünket a '90-es években zajló nagymértékű jövedelemkülönbségek kialakulására. A falusias, vidéki térségekben, különösen az Alföldön, a Tiszántúlon, Észak- és Északkelet-Magyarországon a folyamat alakulásában döntő szerepet játszott, hogy a téeszek megszűnésével lényegében a helyi munkavállalás, a foglalkoztatás feltételei romlottak le.[23] A vidék elszegényedését jól tükrözik a város, elsősorban a főváros és a falvak jövedelemarányai közötti hatalmas különbségek. 1995-ben a jövedelemkülönbség az 1962-es szintet idézte, és a falvak népességének 10,4%-a tartósan szegénynek minősült.[24]

[22] Az *ethnic revival* kifejezés további használatáról bővebben lásd Smith 1981: 8–25.
[23] Valuch 2014: 112.
[24] Valuch 2014: 114.

Az 1990-es évektől a piacgazdaságra való áttérés, a tömeges munkanélkülivé válás hozadékaként jelent meg az új szegénység fogalma a társadalomtudományokban, ami a szegénység hagyományos formáit felülírta. A legnagyobb szegénységi kockázatot az elsődleges munkaerőpiactól való távollét jelenti, elsősorban a munka világából kiszorult marginális munkaerő-piaci pozícióban lévő csoportokat veszélyezteti.[25] A munkaerő-piaci pozícióvesztés, maga a munkanélküliség közvetlen kapcsolatba hozható az alacsony iskolai végzettségűek a helyi népességen belüli magas arányával, amint ez a kutatás színterét képező tágabb régió egészére jellemzővé vált a rendszerváltást követő évtizedekben.[26] A perifériális vidék társadalmi alapfolyamatai a rendszerváltást követően kényszerpályára kerültek. Az elszegényedés a marginalizációt fokozó és a szegregációt felerősítő hatásokban teljesedett ki.

A kutatás során vizsgált tágabb színtér esetében a marginalizáció, tehát a peremhelyzeti állapot negatív hatásainak felerősödése nem egyszerűen a klasszikus centrum-periféria szembenállásra vonatkozik a rendszerváltást követő magyar vidék általános jellemzőjeként. Amint arra Balogh András társadalomföldrajzi szempontból rávilágít, a periféria olyan helyzet, amely eleve kedvezőtlen társadalmi és gazdasági viszonyokat fed.[27] A marginalizáció a perifériális helyzetben adott feltételek továbbromlása, amely automatikusan vezet az olyan járulékos folyamatok felgyorsulásához mint a szegregáció vagy az általános értelemben vett depriváció. Az összefüggést például a cigány népesség perifériális helyzete és a foglalkoztatottsági mutatói közötti kapcsolatokat elemzi Szoboszlai Zsolt, aki Kemény István és Janky Béla nevével fémjelzett ezredfordulós felmérésekre alapozta következtetéseit. A jelen munkában tárgyalt tágabb régió, Északkelet-Magyarország a legkedvezőtlenebb statisztikai mutatókkal rendelkezik országos összehasonlításban.[28]

A kutatás színterét képező települések földrajzi értelemben a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található Nyírség tájegységhez tartoznak. Közigazgatási besorolásuk szerint a Nyírbátori és a Mátészalkai járásokban találhatóak. A terület társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyainak megismerése a terepkutatást megelőzően fontos feladat volt, és az eredmények értelmezéséhez is nélkülözhetetlen ismeret.

[25] Váradi 2007.
[26] Janky 2014.
[27] Balogh 2002: 208–214.
[28] Vö. Szoboszlai 2004: 32–33.

A hátrányos helyzetű térségek főbb mutatói, a népességszám alakulása és változásának nyomon követése, valamint az etnikai arányai mellett, az iskolai, jövedelmi, gazdasági és foglalkoztatottsági mutatók, a lakhatásra vonatkozó főbb adatok képezik azokat az ismérveket, amelyek alapján a színterek általánosan jellemezhetőek.

Az észak-alföldi régióban, és azon belül is az érintett megyében a 2016-os mutatók alapján látható, hogy több szempontból is helytálló a hátrányos helyzetű térség besorolás. A területi mutatók alapján az iskolai végzettség adatai jelzik a hátrányos helyzet egyik alapvető összefüggését. Megyei szinten Szabolcs-Szatmár-Beregben a legmagasabb azok aránya a népességen belül, akik legfeljebb nyolc általános iskolai végzettséggel rendelkeznek: a megye össznépességének 36,2%-a. Szakmunkás vagy szakiskolai végzettséggel a 15 évesnél idősebb korosztály 22,3%-a rendelkezik, míg az érettségizettek aránya a 18 évesnél idősebb korosztály körében 29,3%. Ezen adatok alapján országos összehasonlításban a megye népessége a rosszabbul teljesítő megyék közé tartozik. A diplomások aránya Nógrád megyét leszámítva itt a legalacsonyabb, mindössze 15,2%.[29] Az iskoláztatással kapcsolatos mutatók közvetlen összefüggésben állnak a foglalkoztatási viszonyokkal. Ezen mutatók alapján előrevetíthető, hogy az aluliskolázottság, elsősorban a szakképesítés hiánya miatt a megyei foglalkoztatási mutatók szintén hozzájárulnak a térség hátrányos helyzetének súlyosbodásához. Magyarországon az aluliskolázottak rossz munkaerő-piaci érvényesülésének okait európai összehasonlításban elemezve Kertesi Gábor és Varga Júlia arra a következtetésre jutott, hogy a fiataloknak azok a viszonylag nagyobb csoportjai rekednek ki elsősorban az iskoláztatásból, amelyek az átlagnál szegényebb környezetből érkeznek az oktatásba. Megállapításaik, amelyek az ezredforduló viszonyaira vonatkoznak az alapvető összefüggés társadalomtudományi értékét tekintve, mind a mai napig érvényesek. Következtetéseik szerint a 80-as évek közepétől tört meg az a trend, amely csökkentette a nagyon alacsony iskolai végzettségűek munkaerőpiacra történő kilépését. Igaz, a 2010-es években a közmunkaprogram a hátrányos helyzetű térségekben javított a foglalkoztatási mutatók statisztikai arányain, de az aluliskolázottság és a munkaerő-piaci érvényesülés között érvényes összefüggéseket ez nem módosította.[30]

A népességen belül a foglalkoztattak aránya jól mutatja a gazdasági aktivitást, ami a megyében a 15–64 éves korosztály között országosan a

[29] *Területi összehasonlítás*. https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/docs/teruleti/index.html#/ (A letöltés dátuma: 2020. 07. 29.)

[30] Vö. Kertesi–Varga 2005.

legalacsonyabb, 63,1%.[31] A munkanélküliek aránya Szabolcs és Borsod megyében azonos mértékű, a 15 és 64 éves népesség 4,9%-a.[32] Ezzel az eredménnyel megállapítható, hogy az országon belül ezekben a térségekben a legmagasabb a munkanélküliek aránya. Mindkét megye esetében a falusias, vidéki települési környezetben magasan kedvezőtlenebbek a foglalkoztatási mutatók mint a megyeszékhelyeken és néhány városban.[33] A 105/2015. (IV.23.) kormányrendelet szerint mind a három kutatási színtér jelentős munkanélküliséggel sújtott településnek minősül.[34]

A hátrányos helyzetben élők számának ugyancsak fontos mutatója a családon belüli gyerekszám. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legmagasabb, 10,5% a három vagy annál több gyermekes családok száma, ami az országos átlagnál jóval magasabb. A száz családra jutó gyermekek száma szintén a megyében a legmagasabb, 116 gyermek. Ugyancsak meghaladja az élveszületések száma az országos átlagot, és Szabolcs-Szatmár-Bereg az első három megye között szerepel.[35] A vonatkozó megyei statisztikai mutatók alakulását elsősorban két tényező egymást erősítő hatása határozza meg. Egyrészt az igen intenzív elvándorlás, ami elsősorban a mobilis, iskolázott és magyar származású falusi népességet érinti.[36] Másfelől az igen fiatal korösszetételű, helyben maradó roma családok magas gyermekszáma.[37] A két tényező következménye, hogy a megye, így a kutatási pontok közvetlen környezetét képező két járás (mátészalkai és nyírbátori) településeinek népességszerkezete látványosan alakul át. Etni-

[31] *Gazdasági aktivitás mutatói.* https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/docs/teruleti/index.html#/ (A letöltés dátuma: 2020. 07. 29.)

[32] Az adatok a 2016-ban készült mikrocenzusból kerültek kiemelésre.

[33] Természetesen Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg esetében sem minden városra igaz a falvak és az urbanizált települések foglalkoztatási mutatói közötti általános szabályként feltüntetett megkülönböztetés. Ózd vagy a határ menti Csenger sokkal kedvezőtlenebb – a kistelepülésekhez hasonló – mutatókkal rendelkezik, mint a több ipari munkahellyel rendelkező Kazincbarcika vagy Mátészalka.

[34] Részletesen lásd *105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről.* https://net.jogtar.hu/jogszabaly? docid =a1500105.kor (A letöltés dátuma: 2020. 07. 30.)

[35] Élveszületések. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_wns001.html (A letöltés dátuma: 2020. 07. 29.)

[36] Például a nyírbátori kistérségben (a vizsgált egyik kutatási helyszín, Nyírvasvári település itt található) 1998–2008 között még a megyei átlagban 6,2%-os népességcsökkenésnél is nagyobb, 8,3%-os fogyást figyelhetünk meg, amelynek fő forrása az elvándorlás. Vö. Farkas Zs. 2012.

[37] A 2011-ben végzett népszámlálás adatai szerint a magukat románok valló családokban a gyermekkorúak aránya a megyében élő összes cigány származású lakos 37%-át tette ki. Vö. Csizmazia Tamásné et al. 2013.

kai szempontból megfigyelhető a roma népesség településeken belüli számarányának gyors növekedése, míg ezzel szemben a magyar népesség arányának csökkenése és elöregedése. A helyben maradó, többségében aluliskolázott, munkaerő-piaci helyzetét tekintve hátrányos helyzetű, nagyrészt szegény falusi népesség olyan általános sajátossága a vizsgált térségnek, ami érthetővé teszi a marginalizációs folyamat összefüggéseit.

A megyében a 2011-es adatok szerint roma nemzetiségűnek vallotta magát a népesség közel 8%-a,[38] ez az arány azonban nem tükrözi pontosan a romák tényleges lélekszámát. Bár a jelenség közismert, mégis fontos kitérni a cigány népesség tényleges és becsült száma közötti eltérések kérdésére. A cigány etnikai közösség aránya a magyarországi össznépességen belül folyamatosan növekvő tendenciát mutat, amely az ország északi, észak-alföldi régióiban kiemelkedő. Mindezt igazolja a 2018-ban bemutatásra került, a Debreceni Egyetem 2010–2013 között készült országos adatfelvételének eredményeit tárgyaló azon tanulmánya, mely a cigányság térbeli elhelyezkedésének változását vizsgálta az elmúlt 30 évben.[39] A szerzők az 1990-es és a 2011-es népszámlálási adatokat vették kiindulási alapul, melyeket két további felmérés eredményeivel együtt értékeltek. Megállapításaik szerint a cigányság megoszlásának területi különbségei markánsan rajzolódnak ki az országban, és látható, hogy az egyes peremvidékeken, elmaradott térségekben a roma népesség aránya magasabb az országos átlagnál. A cigányság település szintű országos mérését eredetileg 1984–87 között végezte el a Cigányügyi Koordinációs Bizottság (röviden: CIKOBI).[40]

[38] Ez az arány a 2011-es népszámlálási adatok alapján került nyilvánosságra. A népszámlálás részeként négy kérdés megválaszolásával mérték fel a nemzetiséghez való tartozást: nemzetiség választása, többes identitás bejegyzése, anyanyelv megjelölése, családi-baráti körben való nyelvhasználat, a beszélt nyelv kérdése. „A négy, nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó kérdés válaszainak együttes vizsgálatából úgy állapítottuk meg a válaszadó nemzetiséghez tartozását, hogy adott nemzetiséghez tartozónak tekintjük azt a személyt, aki a négy kérdésből legalább egyre az adott nemzetiséget jelölte meg." Népszámlálás 2011: 15. Lásd Módszertani megjegyzések, fogalmak http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/modszertan.pdf; A cigányság etnikai felmérésével kapcsolatban felmerülő pontatlanság kérdése már az 1893-as cigányösszeírás esetében is módszertani szempontból felismert probléma. Dupcsik 2009: 70–72.

[39] Pénzes–Tátrai–Pásztor 2018: 3–26.

[40] A roma népesség tényleges lélekszámának megállapításával kapcsolatos elméleti és módszertani viták szerteágazók. A felmérések gyökeresen eltérő eredményei mögött szemléleti különbségek húzódnak meg. A téma kutatásával kapcsolatban ma már elfogadott, hogy az etnikai származásra vonatkozó önbevallásra alapozott

A Debreceni Egyetem kutatócsoportja 30 év távlatában alapelveit tekintve megismételte a kutatást. A felmérés a települési önkormányzatok, sokszor kisebbségi (roma) önkormányzatok kikérdezésével valósult meg, ahol szakértői besorolást alkalmaztak. A módszerük lényege a Szlovákiai Roma Atlasz felméréshez hasonlóan, hogy helyi „szakértőket", a helyben élőkkel napi kapcsolatban álló és átfogó ismerettel rendelkező kulcsadatközlőket kérdeztek meg. A cigányságot Kemény István „klasszikus", ám módszertani szempontból sokat kritizált definíciója nyomán úgy határozták meg, hogy „cigány az, akit a (cigány vagy nem cigány) környezete különböző ismérvek (életmód, életvitel, antropológiai jelleg) és az együttélés tapasztalatai alapján cigánynak tart."[41] Az etnikai kategória jelentésének kiterjesztése természetesen az értelmezési tartományba vont népesség abszolút számának a növekedésével járt. Keretei között a vegyes házasságok, valamint a szegény sorban élők egyoldalú etnicizálásának következményeivel kell szembenézni. A kutatás, tehát a cigány kisebbség területi arányainak meghatározása mellett egy igen fontos jelenségre is rámutat: a szegénység etnicizálódására. Ahogy arra számos kutató felhívja a figyelmet, a romák integrációjának éppen ez lehet az egyik hátráltató tényezője, ha a témával foglalkozó és döntéshozó aktorok az etnikai és szociális határokat összemossák.[42]

Az északkelet-magyarországi kutatások szempontjából a különböző adatbázisok eredményeit elemezve minden esetben nyilvánvaló, hogy a roma népesség legmagasabb aránya országos szinten ebben a régióban található.[43] A Debreceni Egyetem felmérésének egyik eredményeként megállapítható, hogy a cigány népesség aránya a községekben és nagyközségekben a legmagasabb, ezen belül is a 2000 fő alatti létszámú településeken, ahol a romák népességgyarapodása ugyancsak a legintenzívebb a teljes népességen belül.[44]

---

statisztikai adatok a roma népesség számát alulbecslik. A 2011-es népszámlálás közel 316.000 roma származású lakost regisztrált az országban. A Debreceni Egyetem kutatócsoportja 2013-ban hivatalos becslési eljárás módszerével 876.000 fős roma népességet azonosított. Vö. Pénzes et al. 2018.

41 Pénzes et al. 2018: 8.

42 Lásd Váradi 2007: 69–87. A szegénység etnicizálódásának kérdésével a fejezet egy későbbi részében még foglalkozik a szöveg.

43 Kocsis–Kovács 1991; Kertesi–Kézdi 1998; Kemény et al. 2004; Hablicsek 2007; Pénzes–Pásztor 2014; valamint a KSH 1990-es és 2011-es népszámlálás összesített adatai alapján.

44 Pénzes et al. 2018: 12–13.

A kutatás során vizsgált területen, konkrétan a mátészalkai és a nyírbátori járás kiválasztott településein a roma népesség arányait tekintve mindkét felmérésben a legmagasabb tartományba, a 25 % fölötti járások csoportjába került besorolásra. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által közzétett hivatalos statisztikai eredmények nem esnek egybe a kutatás eredményeként a helyi szakértőktől gyűjtött tényleges adatokkal a településeken.[45]

Amennyiben a kutatási helyszíneket településsoronként vizsgáljuk, akkor az adatok a következőképpen alakulnak. A lakónépesség száma a 2011-es népszámlálási adatok alapján Nyírvasváriban 1884 fő, Hodászon 3370 fő, míg Nagyecseden 6374 fő. 2010-ben a kutatásba bevont településeken a roma népesség aránya Hodászon 50%, Nagyecseden 32% és Nyírvasváriban 23% volt.[46] A kiválasztott kutatópontok jól reprezentálják a térségben lejátszódó általános társadalmi folyamatokat. Mielőtt azonban a kutatási eredmények, a vizsgált három település kortárs közösségfolyamatainak és az ezt meghatározó együttélési viszonyoknak az elemzésére, valamint ezekben a lokális hagyomány szerepének a tanulmányozására rátérnénk, szükséges az elemzett szociokulturális tér két nagy társadalmi csoportjának, a parasztságnak és a térségben megtelepedett cigányságnak az összefoglaló igényű leírása. A leírás természetesen csak a jelen elemzésben bemutatásra kerülő kortárs folyamatok értelmezése szempontjából fontos összefüggésekre fókuszál. Elsősorban arra, hogy a 20. század közepétől felgyorsuló modernizáció hatására a hagyományos paraszti életforma és az ehhez kapcsolódó kulturális gyakorlatok eltűnésével a politikai rendszerváltást követően a Nyírség falusi közösségei milyen általános „nagy társadalmi" folyamatokhoz alkalmazkodtak.[47]

[45] A cigányság kategorizálásával kapcsolatos kortárs kutatáselméleti kérdések összefoglalását lásd Tátrai et al. 2017.

[46] Kadét–Varró 2010: 65; 73. A lokális színterek elemzése a kutatás során 2017–2021 között gyűjtött saját adatokra támaszkodik, amelyek a cigány népesség arányainak az elmúlt évtizedben bekövetkezett további növekedését tükrözik.

[47] A mikrofolyamatok makrotársadalmi beágyazottsága és a két elemzési szint közötti kapcsolat elméleti összefüggései messzire vezetnek. Az elemzés a mikrotörténelmi vizsgálatoknak arra a párhuzamára épül, amely szerint a makrofolyamatok jelentik azt a keretet, amely érthetővé teszi, hogy a vizsgálatban tanulmányozott társadalmi csoportokat reprezentáló egyének közötti kapcsolatok milyen minőségűek és milyen stratégia jellemzi azokat. A multietnikus együttélési színterek társadalmi viszonyainak leírásában a megközelítés jól hasznosítható. Vö. Schlumbohm 2000.

A paraszti társadalom általános jellemzői a kutatott térségben: tárgyi és szellemi kulturális hagyomány

A kutatási színtér, a Nyírség etnográfiai leírásaiból kirajzolódik, hogy a területen élők a folyókhoz közel eső csoportjainak a mindennapjait egészen a 19. század második felében megindult nagy folyószabályozásokig, valamint a vízgazdálkodáshoz kapcsolódó tájrendezésig elsősorban a Tisza és a nagyobb folyóvizek áradásai, a lápi-mocsaras vidék adottságai határozták meg. A Tisza szabályozása a vidék természetföldrajzi adottságait és tájképét gyökeresen átalakította. A talaj vízháztartásának átalakulása, a víz borította területek csökkenése az itt élők életmódjának és gazdálkodási szokásainak az átalakulását is magával vonta.[48] Emellett a Nyírség magasabb térszínein élők tevékenységét elsősorban a mezőgazdálkodás jellemezte. A természeti környezethez alkalmazkodó életforma sajátos családi szervezetet követelt. A jellemzően nagycsaládi szervezetben élő magyar paraszti közösség tagjai között zárt, szociális kapcsolatrendszer alakult ki, az összetartozás és egymás segítése nemcsak a rokoni, hanem a műrokoni és a szomszédsági kapcsolatokra is kiterjedt.[49]

A falu életében és a közösség érdekében végzett, egymást segítő és kölcsönösségen alapuló munkák sajátos vidéki közösségi eseményt jelentettek.[50] Ezek az események, legyen az a megélhetéshez kapcsolódó társas munka végzése, mint például a legelők közös karbantartása, vagy a falu közös földterületének művelése, vagy a kölcsönös segítségben végzett munka, mint a kaláka különböző formái,[51] az itt élő, lokális társadalom szereplői számára közösségi térként és közösségi alkalmakként is funkcionáltak. A közös munkát jellemzően közös megvendégelés, mulatság zárta, ami segítette a kollektív összetartozás jelentőségét folyamatosan fenntartani.

A hagyományos paraszti társadalomban a vallási élet szintén fontos közösségi formaként jelent meg. A magyar falvakban fontos normatív és

[48] A Tisza vízszabályozásának részleteiről lásd Horoszné Gulyás 2010.

[49] A parasztság zárt és öntörvényű társadalmi csoportként történő leírásának a hazai etnográfiában nagy hagyománya van. Az alapvető összefüggéseket, a monolit szerkezeti jellemzőket Erdei Ferenc klasszikus munkájában *A magyar paraszttársadalom* lapjain összegezte. Vö. Erdei 1941.

A parasztság konzervatív leírása mellett Erdei a változásfolyamatokra, elsősorban a parasztság polgárosodására vonatkozó megállapításokat is tett, amelyeket részben egyfajta „romlásként" vagy a hagyományos viszonyok felbomlásaként értelmezett. Erdei 1941: 65.

[50] Bővebben lásd Balassa–Ortutay 1979.

[51] Például a házépítő kaláka, arató kaláka. Részletes leírására lásd Balassa–Ortutay 1979.

társadalmi-közösségi szerepe volt a különböző történeti vallások egyházainak, amelyek a szokásokat és a családi élet alakulását nagymértékben befolyásolták. A kutatási terület felekezeti hovatartozását tekintve tagolt táj. A Nyíregyháza környéki szlovák anyanyelvű evangélikus tirpákok, a dél-nyírségi görögkatolikus[52] (pl. Nyírbéltek, Nyírmihálydi) és a vallási többséget képező református felekezetek mozaikszerű térbeli megoszlása vagy az ugyancsak a környéken élő katolikus svábok (pl. Mérk, Vállaj) igen tagolt képet mutatnak. Az 1930-as évekre többnyire nyelvileg asszimilált etnikai csoportok felekezeti különállása alkotta a parasztságra jellemző életmód általános sajátosságain túl az etnográfiai sokszínűség és a hagyományok változatosságának hátterét. Minden egyház kiemelten az élet fordulópontjainak három eseményén keresztül (keresztelés, házasságkötés és temetés) volt jelen intenzíven a parasztság mindennapi életében. Emellett a miséken, istentiszteleteken a részvétel fontos közösségteremtő és formáló erővel bírt. A településeken belüli felekezeti közösségek önmagukban is sajátos kulturális csoportokat alkottak (pl. Nagyecsed).

A falu társadalmának és közösségi életének, mint mindenütt, meghatározó színterét képezték az árucsere és az ehhez kapcsolódó interakcióknak helyet kínáló alkalmak, amelyek egyúttal az ismeretek, szokások, termékek kicserélésének biztosítottak lehetőséget: a búcsúk, piacok, vásárok. Ezen alkalmak távlatosabb társadalmi és ismeretkötési helyzetet teremtettek a falusi emberek számára, akik a mindennapjaik során a település határát csak kivételes esetben hagyták el. A parasztság életét tagoló időszakos kilépési események az anyagi javak cseréje mellett a szellemi értékek gazdagodásához is hozzájárultak.[53]

Más néprajzi tájakkal összevetve a Nyírség és az itt élők kultúrájának, gazdag hagyományának etnográfiai szemléletű vizsgálata viszonylag későn kezdődött meg.[54] Elsőként Ortutay Gyula népmesekutatásai – *Fedics Mihály*

[52] A dél-nyírségi görögkatolikusokra vonatkozóan lásd Borsos Balázs összefoglaló elemzését, amely Bartha Elek vallásnéprajzi kutatásai alapján tárgyalja az etnográfiai térszerkezet alakulását. Borsos 2016.

[53] Szilágyi Levente egy szatmári falu példájának elemzésén mutatja be a parasztság piacozási gyakorlatainak összetett társadalmi funkcióit. Vö. Szilágyi 2017.

[54] A Nyírség néprajzának módszeres kutatásában a Debreceni Egyetem (egykori Kossuth Lajos Tudományegyetem) Néprajzi Tanszékének döntő szerepe volt. Dám László 1974-ben publikált tanulmányában a kutatómunkát három periódusra osztotta. Az 50-es években megkezdett szabolcs-szatmári vizsgálatok eredményei többnyire átfogó leírásokban láttak napvilágot. A 60-as években a kutatások egyre inkább a Nyírségre fókuszáltak, például a térség etnikai sokszínűsége – elsősorban a német közösségek – is a vizsgálatok tárgyát képezték. A 70-es évek elejétől

mesél, 1940 – hívták fel a figyelmet a Nyírségben élő parasztság kulturális értékeire.[55] A vidék átfogó etnográfiai leírását Ortutay tanítványa Erdész Sándor valósította meg, és 1974-ben két évtized gyűjtőmunkáját összegezve jelentette meg kutatási eredményeit.[56] A monográfia szövege és tudományos koncepciója, az olvasó elé táruló kép a nyírségi paraszti társadalom szellemi és anyagi kultúrájával kapcsolatban három fő megállapításra épül. Egyrészt a Nyírség olyan néprajzi kistáj, amelynek szociokulturális adottságait gyakorlatilag tisztán az itt élő parasztság belső történeti folyamatai határozták meg. Másfelől, a parasztság modernizációjával bekövetkező akkulturáció ellenére számtalan etnográfiai érték kutatására nyílik mód a táj viszonylagos elzártságának köszönhetően. Végül, az itt élő parasztság Erdész megközelítésében nem homogén képződmény, hanem tagolt szerkezetű közösség. A tagolt jelleg elsősorban a parasztság belső jövedelmi és szakmai specializálódásából következő különbségeire utal.

Erdész monográfiája egyrészt tartalmazta az elődök, elsősorban Ortutay és generációja által felhalmozott ismereteket, másrészt saját gyűjtéseit, melynek fő időszaka a 60-as éveket ölelte fel. Az etnográfiai leírásokból látható, hogy a Nyírségben élő parasztság kultúrája folyamatosan átalakulóban volt. Ez elsősorban nem csak abban az országosan megfigyelhető tendenciában öltött testet, mely szerint a mezőgazdaságból élők száma lecsökkent. Országos átlagban a 20. század közepén még a magyar felnőtt népesség fele a mezőgazdaságban dolgozott.[57] A napjainkig tartó jelenség hátterében több tényező egymást kölcsönösen erősítő hatása figyelhető meg. Egyrészt a mezőgazdaság jelenünkben is zajló technikai modernizációja, ami az élőmunkaerő foglalkoztatásának szükségletét csökkentette. Másrészt a paraszti földbirtokrendszer a szocialista kollektivizáció eredményeként történő széthullását, ami azt eredményezte, hogy a föltulajdon elvesztésével nem csak a paraszti identitás veszítette el létalapját, de a kultúra részeként felhalmozott tudás, és az ennek alapját képező társadalmi élet is. Harmadrészt a falusi parasztság hagyományos társadalmi szerkezetének felbomlásában fontos szerepet játszott a magyarországi urbanizációs forradalom, melynek eredménye a több hullámban lejátszódott iparosítás volt. A folyamat elsősorban ugyancsak az 1950-es években

---

mélyültek el a dél-nyírségi néprajzi kutatások, amelyek a parasztság műveltségének szerteágazó feltárását tűzték ki célul. Vö. Dám 1974: 68–70.

[55] Ortutay 1978.

[56] Erdész 1974.

[57] Kovách 2012: 174. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 2008-ra 4,4%-ra csökkent.

végbement hatása, hogy a mezőgazdasági munkahelyek megszűnésével a parasztságnak egy jelentős része a városi-ipari munkahelyeken foglalkoztatott ingázó életmódra állt át.[58]

A három tényező kölcsönhatásának eredménye az a folyamat, amit Kovách Imre találóan „paraszttalanításnak" nevezett el.[59] A magyarországi vidék társadalmának átalakulását meghatározó tényezők és hatásuk a kutatási színtér helyi társadalmaiban is jól követhetők. A Nyírségben a mezőgazdasági nagyüzem technikai modernizálását a téeszek hozták el a 60-as években. Ezek megszervezése elválaszthatatlan a kollektivizálástól, amit a helyi parasztság tiltakozva fogadott.[60] Mivel Szabolcs-Szatmár iparát a szocialista időszakban egyáltalán nem fejlesztették, ezért a mezőgazdaságban felszabaduló munkaerő jelentős része gyakorlatilag belekényszerült az ingázásba.[61]

A parasztság a hagyományos működési keretek elvesztését követően átalakult, társadalmi, kulturális és gazdasági jellemzői gyökeresen megváltoztak. A parasztság a vidéken élő falusi népesség szinonimájává vált, amelynek hagyományai csak nyomokban és esetlegesen maradtak fenn. A Nyírség társadalmának leírása ebből a szempontból csak a települések szintjén megragadható egyedi sajátosságokra építhet. A leírás és az elemzésben bemutatásra kerülő kutatási eredmények az egyes helyszínekre – három kutatási pontként meghatározott településre – vonatkoztatva csak néhány kiemelt általános szempont rögzítését kívánják a kifejtésnek ezen a szintjén. Ezek szerint a hagyományos paraszti kultúra eltűnésének eredménye, hogy átalakult a vidéki falusi népesség a) családszerkezete és az ebben működő munkamegosztás; b) lakókörnyezetének és tárgyi kultúrájának jellemzői; c) életmódja és az ezt meghatározó értékrend és kultúra; d) közösségi formái, ennek terei és alkalmai, valamint az ezekre jellemző interakciók minősége.

[58] Az ingázás a vidéki paraszti közösségekre gyakorolt romboló hatását a 70-es évek elejétől a magyar dokumentumfilm-készítők pontosan ábrázolták és rögzítették. Schiffer Pál a *Fekete vonat* (1970) című egész estés munkájában Szabolcsból Budapestre ingázó munkások életmódját és vidéki környezetét tárta a néző elé.

[59] Lásd részletesen Kovách 2012: 174–202. A kortárs vidék társadalmi folyamatainak értelmezésével kapcsolatban a rendszerváltást követő időszakban egyes szerzők árnyaltabban fogalmaznak és a paraszti mentalitás (részleges) újjáéledésének szempontjából elemzik a falusi közösségeket. Vö. Kotics 2011.

[60] A kollektivizálást fogadó társadalmi közhangulatot jól jellemzi a „nyírcsaholyi asszonylázadás", amelyre 1960 februárjában került sor, amikor 300-400 asszony gyűlt össze a tanácsházánál, hogy visszavegye a téeszbe való belépési nyilatkozatot. A tüntetést erőszakkal szétoszlatták és több résztvevőt bebörtönöztek. Vö. Farkas Gy. 2018.

[61] Vö. Győri 2016.

A parasztság földtulajdonvesztése és így a kultúra folyamatosságának garanciáját jelentő öröklési rend megszakadása hozzájárult a háromgenerációs együttélési gyakorlat funkciótlanná válásához. A különélő falusi idősréteg kialakulását előmozdította a nyugdíjrendszer kiterjedése is, ami lehetővé tette, hogy az idősek önállóan – legfeljebb gyermekeik támogatásával kiegészítve – finanszírozzák megélhetésüket.[62] Mivel a háztáji – kiskert, háziállatok gondozása – a főmunkát jelentő tevékenység mellett is végezhető volt, ezért a főleg a férfiakat érintő ingázó életforma vagy egyéb kötött munkaviszony[63] eredményeként a nőkre hárult, akik a gyermeknevelés mellett végezték a házi és házkörüli munkát.[64]

A lakókörnyezet megváltozása részben a családszerkezet átalakulásából következett. Az ingázással és a modern háztartási eszközök megjelenésével új ízlések, divatok és az ezeket reprezentáló berendezési tárgyak kerültek a lakásokba. A hagyományos paraszti tárgyi kultúra elemei a szegénység és az elavultság szinonimái lettek, ami a faluban egyfajta „modernizációs verseny" eredményeként a tárgyi kultúra lecserélődését eredményezte. A 60–70-es években elterjedt „Kádár-kocka" a nyírségi falvak képét – akárcsak az ország más tájain – alapvetően megváltoztatta. Az épületállomány modernizációját jelképezve a sátortetős, földszintes típusház vált egyeduralkodóvá.[65]

A családszerkezet, a munkamegosztás, a foglalkoztatási viszonyok és a lakókörnyezet átalakulása szükségszerűen magával vonta az életmód, az értékrend és a társadalmi közösségi formák átalakulását. A parasztság hagyományos kulturális gyakorlatainak elemei funkciójukat veszítették. A munkaalkalmakhoz köthető közösségi tevékenységek, mint az aratás, kaláka, hirtelen megszűntek. A hagyományos munkaalkalmak részét képező vagy az éves ünnepkör részeként művelt kulturális gyakorlatok, éneklés, tánc, mesemondás elveszítették színterüket és fokozatosan a feledés homályába merültek, legfeljebb néhány specialista emlékezetében

[62] Az általános jellemzőket tekintve a nyírségi viszonyok megfeleltethetők a Szilágyságban a szocializmus időszakában végbement családszerkezeti változásoknak. Vö. Turai 2003.

[63] Turai 2003: 89. A Nyírségben rendszerint a téeszek, az ezek gépeit karbantartó állomások mellett a zöldség és gyümölcstermesztő központok, a helyi adminisztráció valamint az iskola kínáltak lehetőséget a helyben foglalkoztatásra.

[64] Az újabb kutatások szerint a családszerkezet megbomlása megnövelte a nemek közötti egyenlőtlenséget. A nők munkába való egyre erőteljesebb bevonása a kiscsaládi modell elterjedésével és a nagyszülők a háztartás működtetésében vállalt közreműködésének kiesésével megnőtt. Vö. Asztalos-Morell 1997.

[65] Vö. Tamáska 2006.

maradtak fenn.[66] A paraszti társadalom átalakulásának folyamata a szocializmus időszakában lett egyre erőteljesebb, bár egyes aspektusai, például a városi-polgári ízlés vagy értékrend megjelenése már a 19. század utolsó harmadában megkezdődött.[67] A hagyományos paraszti kultúra egyes elemei napjainkban a vidéki falusi közösségekben újraélednek. Ezek tanulmányozására és a nyírségi lokális közösségek életében játszott szerepének tisztázására az egyes kutatópontok szintjén az elemzés későbbi szakaszában, a revival hagyományelemek a kortárs közösségfolyamatokban játszott szerepének értelmezésével összefüggésben kerül sor.

Összefoglalva, a Nyírségben élő lokális közösségek hagyományos világának átalakulásával a falvak státusza, funkciói és népességi viszonyai is alapvető változásokon mentek keresztül. A parasztság átalakulása mellett a szocializmus időszakától napjainkig meghatározó másik folyamat az az etnodemográfiai fordulat, amelynek eredményeként a cigány népesség lélekszámának és ebből következően társadalmi súlyának a megnövekedése végbement.

A cigány közösség helye és szerepe a kutatott térségben: az azonosítás alapkérdései

A kutatási színtér, a Nyírség két járásában kiválasztott három vizsgált településen élő cigány etnikai közösségek a helyi társadalmak közösségfolyamataiban és az együttélésben játszott szerepének, valamint az erre hatást gyakorló kulturális sajátosságainak részletes bemutatása előtt fontos a térség roma népességének rövid általános jellemzése.

A Nyírségben élő cigányság lehatárolása és társadalomtudományi szempontú megkülönböztetése az együtt élő magyar nyelvű, többségében magyar származású vagy a többségi magyar környezetbe asszimilálódott etnikai csoportoktól – sváb, szlovák – látszólag egyszerű feladat. Ha azonban a definíciós kísérleteket áttekintjük, láthatóvá válik, hogy a témával foglalkozó kutatók között gyakran komoly nézetkülönbség mutatkozik. Első lépésként tisztázni szükséges, hogy mit értünk a cigányság klasszifikációja alatt. Ladányi János és Szelényi Iván[68] empirikus kutatásaik alap-

[66] Kósa László a folyamatot globálisan és regionális összefüggéseiben részletesen elemezte a paraszti polgárosodás folyamatait összegző művében. Vö. Kósa 1990.

[67] Kósa László a paraszti polgárosulás folyamatát bemutató átfogó művében a Nyírségről külön is ejt szót. Lásd Kósa 1990: 164–172.

[68] Ladányi–Szelényi 1997.

ján a megalkotott definíciók között, habár találtak átfedéseket, mégsem tartják egyértelműen meghatározhatónak a cigányság társadalmi csoportját és az össznépességen belüli arányát. Számos társadalomkutató, szociológus az etnikai besorolásoknál elsődlegesen figyelembe vett öndefiníciót az egyik legkevésbé megbízható klasszifikációs eljárásnak tartja. Álláspontjuk szerint ezt a legtöbb esetben külső politikai-gazdasági és társadalmi tényezők befolyásolják. Amint azt Kemény István fél évszázada, az 1971-es országos reprezentatív cigányfelmérés módszertanának megalapozásakor kidolgozta, majd a későbbi felmérések (1993–94; 2003) metodológiai kulcsszempontjaként alkalmazta, roma az, „akiket a nem roma környezet annak tart".[69] Kemény érvelése szerint ez a megközelítés kiküszöböli az öndefiníciós gyakorlat esetében a magukat magyarnak valló romák módszertani elérhetetlenségét. A társadalomkutatóknak ugyanis azzal kellett szembesülni, hogy az előrehaladott asszimilációs fázisban élő közösségek, elsősorban a magyar anyanyelvű romungrók magukat nem sorolják be románok, annak ellenére, hogy többségi környezetük az életmódjuk, szokásaik és társadalmi gyakorlataik alapján romaként tartja őket számon. Kemény álláspontja szerint így a romák többsége származási alapon azonosíthatóvá válik.[70]

Kemény megközelítésének a kortárs kutatási gyakorlatban is jól tapasztalható előnyei megmutatkoznak abban a tényben, hogy az így készült roma népességfelmérések eredményei a módszertan eltéréséből következően a cigányság a lokális társadalmakban elfoglalt státuszának más szemléletű értékelését teszik lehetővé mint a népszámlálások során használt etnikai-származási önbevallásra épülő adatgyűjtés.

Az utóbbi évtizedekben a cigányság demográfiai súlyának növekedésével párhuzamosan terjedtek el az olyan kutatások is, ahol a külső, szakértői besorolás módszerét vették alapul. Ebben az esetben a szakértő jól ismeri a kutatott közösséget és rendelkezik olyan tudással, ami alapján el

[69] Havas–Kemény 1995.

[70] Kemény István nézeteit a 70-es években egyre inkább a szociológiában elterjedt statisztikai és egyéb kvantitatív módszerek hívei szubjektívnek tekintették. Álláspontjuk szerint a tudományként művelt szociológiai elemzés nem alapozhat egy olyan szubjektív állításra – a többségi környezet véleményére –, mint ami a romák definiálásának alapját képezi. Valójában Kemény módszertani individualizmusának a lényege, hogy képessé vált a tudományos nézőpont objektív elemévé tenni a tanulmányozott társadalmi közösségben élők tényleges véleményét. Kemény István munkásságának, és ezáltal a hazai cigánykutatásoknak ez a kulcseleme részben Max Weber munkásságának a hatása. Vö. Szabari 2017.

tudja végezni a besorolást.[71] Ezen kutatások egyik legfőbb problémája a szegénység etnicizálódásának kérdésköre, ami azt jelenti, hogy az etnikai származás meghatározását befolyásoló szemponttá válik az egyén vagy a csoport szocioökonómiai státusza. A jelenségre a hazai szakirodalomban Janky Béla mutatott rá, aki a tartós szegénység koncentrálódását az etnikai értelemben romák által legnagyobb számban lakott térségekben azonosította.[72] Mindez azt jelenti, hogy hajlamosak vagyunk a sztereotip szemléletünknek engedve a cigány közösség tagjává sorolni a szegénységben élőket. Ennek eredménye, hogy a cigányság számának pontos meghatározása nem mutat egzakt eredményeket. A vonatkozó szegénységkutatások igazolják, hogy a magyarországi szegények számszerű többsége nem a cigány etnikai közösséghez tartozik.[73] Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a roma népességen belül a szegények száma az etnikai csoport egészén belül nem volna felülreprezentált a többségi társadalom vonatkozó arányaival összevetésben. Mindemellett kimutatható egy a mélyszegénységben élő, kirekesztett roma underclass réteg is.

A Magyarországon élő romák számának meghatározásakor tehát figyelembe kell vennünk a közbeszédben elterjedt szegénység és cigányság közötti megkülönböztetést, mivel nem minden cigány ember szegény, de ugyanakkor igaz, hogy a romák többsége Magyarország hátrányos helyzetű, válság sújtotta területein, olyan vidéki, gyakran kistelepülési (számos esetben aprófalvas) térségben koncentrálódik, mint amilyen részben a Nyírség is.

A hazai társadalomtudományi gyakorlatban általánosan elfogadott, hogy objektív tényezők felállítása mellett – amennyiben léteznek ilyen objektív kategóriák – sem lehet egyértelműen úgy definiálni a cigány és nem cigány csoportokat, hogy azok egymást teljesen kizáró kategóriákat alkossanak.

Ladányi és Szelényi szerint

> *„az etnikai minősítés ennyire hátrányos társadalmi helyzetű és előítéletesen került társadalmi csoport esetében »önmagát beteljesítő próféciaként« funkcio-*

[71] A szakértői becsléssel végzett kortárs kutatások legismertebb példája a Debreceni Egyetem korábban már hivatkozott vizsgálata.

[72] Janky 2014.

[73] Magyarországon a jövedelmi szegénységet 2012-ben a népesség 14%-ára becsülték. Azonban, ha a jövedelmi viszonyok mellett más dimenziókat, a kirekesztettséget, az anyagi deprivációt és az alacsony munkaintenzitást is figyelembe vesszük, akkor a magyar társadalom 32,4%-át nevezhetjük szegénynek, ami több mint 3 millió embert jelent. Vö. Bánfalvi 2014.

nál, tehát akit környezete cigánynak tart, azt cigánynak is fogja kezelni, illetve, akit nem tartanak cigánynak, azt nem is kezelik annak, de az adatok és a mindennapi tapasztalat azt mutatja, hogy ez a minősítés a szituációtól függően elég gyakran változik".[74]

A roma közösségek lehatárolásában, a besorolt személyek azonosításában fontos a külső társadalmi környezet.[75] A cigányság azonosítása a kortárs vonatkozó társadalomtudományi kutatásokban elválaszthatatlan a szegregációs folyamatok és helyzetek értékelésétől.

A Nyírség és az ehhez hasonlatos mezőgazdasági jellegű, perifériális vidéki térségek települései esetében a többségi társadalom és a cigányság együttélését meghatározó szegregációs jelenségek a szocializmus cigánypolitikájából vezethetők le. Az erőszakos telepfelszámolás, a cigányság hosszú társadalomtörténeti folyamatok következményeként kialakult lakókörnyezetének adminisztratív és hatósági erővel végrehajtott megszüntetése a 60–70-es évek társadalompolitikai gyakorlatának részét képezte, és a cigányok a többségi társadalmi környezetbe történő betelepítését szorgalmazta.[76] Az új lakókörnyezetbe kényszerülő cigányság életmódját tekintve elkülönült az új többségi környezettől, ami a konfliktusok állandó forrásává vált. A telepek megszűnésével a településekre beköltöztetett cigányság az új környezetben gyorsan szegregálódott, izolációs hajlandó-

[74] Ladányi–Szelényi 1997a: 150.

[75] A cigányság társadalomtudományi értékű lehatárolásával kapcsolatban a Kemény István-féle megközelítést megkérdőjelezve Ladányi és Szelényi arra a veszélyre hívta fel a figyelmet, hogy a környezet besorolása alapján a szegénység etnicizálása fenyeget. (Lásd Ladányi–Szelényi 1997b: 3–6. és Ladányi–Szelényi 1998: 33–35.) Véleményük szerint, a környezet az életmód alapján olyan személyeket is cigánynak minősíthet, akik magukat etnikai értelemben nem tekintik cigánynak. Álláspontjuk, hogy a definícióadás előfeltételeként fontosabb lenne annak a tanulmányozása, hogy valaki miért vagy miért nem vállalja etnikai identitását. Kemény István ezzel szemben azt hangsúlyozta, hogy a környezet a már asszimilálódott cigányok származását is nyilvántartja, ami további asszimilációelméleti kérdéseket vet fel. A kortárs definíciós kísérletek egy további szempontját szolgáltatta Forray R. Katalin, aki felhívta a figyelmet arra, hogy a cigányságot nem lehet általános módon a szegénység életformájával, életformacsoportként leírni, ennek alapján egységes módon kell kezelni, mivel a magyarországi cigányság szocioökonómiai szempontból heterogén. Lásd Forray R. 1998: 3–13.

[76] A Kádár-korszak cigánypolitikájának kiindulópontja az 1961-es MSZMP KB Politikai Bizottsága határozata, amely az elkülönült cigánytelepeket, az alulfoglalkoztatást és az alacsony iskolázottságot tekintette a cigányság asszimilációját hátráltató legfontosabb tényezőknek. Vö. Hajnáczky 2015.

sága felerősödött, a városokban a gettósodás gyakori kísérőjelensége volt az új helyzetnek.[77]

A szegregációs folyamatok a kutatási színtér településein is megfigyelhetők, a térszerkezeti folyamatokban jól nyomon követhetőek. A kortárs etnográfiában az etnikai együttélési helyzetek térszerkezeti szemléletű vizsgálata elterjedt megközelítés. Az egyértelmű etnikai identitással nem rendelkező népesség azonosításának eszközeként, amint erre Tátrai Patrik felhívja a figyelmet, a térszerkezeti vizsgálatok szakszerűen alkalmazhatók. A kutató elsősorban a szatmári vegyes etnikai közösségek esetében tárta fel a térszerkezet és az etnikai statisztika adatok közötti kapcsolatokat.[78]

Keményfi Róbert a cigányság népességszámának növekedése következményeként változó etnikai térszerkezeti folyamatok jellemzőinek a lokális társadalmak szintjén megfigyelhető jelenségeit vizsgálta a gömöri kutatásaiban. A történetileg kialakult magyar és szlovák együttélési helyzetek hagyományos viszonyait a cigányság etnodemográfiai súlyának megnövekedése alapvetően átalakította. A jelenség etnogeográfiai (térszemléleti) megközelítése ismételten arra a kérdésre irányította a figyelmet, ami minden kortárs romológiai témájú kutatás kiindulópontja: miként határozható meg társadalomtudományi értelemben, hogy „ki a cigány"?[79]

A vizsgálatba bevont három település esetében az érintett egykori kistérségek,[80] tehát részben a mai Mátészalkai és a Nyírbátori járások egésze erős szegregációs tendenciákat mutat. A Mátészalkai kistérség lakónépességének 12%-a él szegregátumban, és a területi egységhez tartozó 26 településből kilenc esetében találunk szegregátumot, van ahol többet is (Nagyecsed 5, Kántorjánosi és Vaja 4–4 szegregátum).[81] A valamivel kisebb Nyírbátori kistérség 20 településéből 13-ban találhatunk szegregátumot (Nyírgyulaj és Nyírlugos esetében 3-3 szegregátum).[82]

[77] A gettósodás és a szegregáció kistérségi mechanizmusait bemutató tanulmányában Virág Tünde Encset és a környék falvait tanulmányozta. Rámutatott arra, hogy az etnodemográfiai változási folyamat a térség adottságait és lehetőségeit gyökeresen alakította át néhány évtized alatt. Vö. Virág 2003.

[78] Vö. Tátrai 2006: 274–275.

[79] Vö. Keményfi 2002: 10–12.

[80] A kistérségek Magyarországon 1994 és 2014 között területfejlesztési és statisztikai egységek voltak, amelyeket az ezekkel nem pontosan egybeeső járások váltottak fel 2013-tól. A kistérségek közigazgatási szerepe megszűnt, de területfejlesztési egységként a fogalom szakpolitikai és a társadalomtudományi használata megmaradt.

[81] Kadét–Varró 2010: 63–66.

[82] Kadét–Varró 2010: 71–74.

A kiválasztott kutatási színtér esetében a népesség etnikai besorolásánál a demográfiai növekedés és a gyakori szegregált, tehát fizikailag elkülönült roma közösségek feltűnő jelenléte mellett egy további szempontot is figyelembe kell venni. A vegyes házasságok, a magyar és cigány származású párok által alapított családok száma a térségben a kutatási tapasztalatok szerint egyre nagyobb. A téma vizsgálatával kapcsolatban rendelkezésre álló szakirodalom általános és régióspecifikus értelemben is csekély. Az azonban kijelenthető, hogy más magyarországi etnikai közösségekkel összevetésben a cigány családok etnikai homogenitása kiemelkedő.[83]

A kutatási térségünk esetében a cigány népesség azonosításának kérdéseit összefoglalva kijelenthető, hogy az össznépességen belüli számarány demográfiai okokra visszavezethető növekedése, a szegregáció kiterjedése, valamint a cigány–magyar vegyes házasságok a hátrányos helyzetű térségekre jellemző sajátosságai azt mutatják, hogy a cigányság integrációja a rendszerváltást követően tovább lassult.

Látható tehát, hogy a cigányság meghatározására napjainkban sem áll rendelkezésre egységes definíció. A jelen elemzés alapját szolgáló kutatás során az alábbiak szerint került meghatározásra, hogy kit tekintünk cigánynak. Egyrészt a személyek szintjén végzett kutatás és elemzés során cigány az, aki a vizsgálat időpontjában etnikai származását valamely hazai cigány csoportba tartozónak vallja. Az etnikai önbesorolás alapján történt az azonosítása és az elemzése azon személyeknek, akiket a helyi társadalom attitűdvizsgálata során a kutatásba bevontunk. A közösség szintjén pedig azokat tekintettük cigánynak – elfogadva a Kemény János és kutatótársai által kidolgozott megközelítést –, akiket a külső saját környezetük különböző ismertetőjegyeik és az együttélés tapasztalata alapján cigánynak tekint.[84]

[83] Országos összehasonlításban a vegyes házasságok és az asszimiláció közötti kapcsolatot még a 2001. évi népszámlálási adatokra vonatkozóan Tóth Ágnes és Vékás János dolgozta fel. A magyarországi cigányok esetében ekkor a cigány házastársak aránya elérte a 72%-ot, azonban a fejlettebb térségekben az arány 60%, míg a fejletlenebb, leszakadó térségekben 80% volt. A szerzők azt a következtetést vonták le, hogy a lemaradó kistérségekben a zárt és szegregált cigány közösségek hátrányos helyzetének változásában a vegyes házasságok kisebb szerepet játszanak. Vö. Tóth–Vékás 2008: 334–336.

[84] Utóbbi definíció megalkotásához alapul vettük a Pénzes és munkatársai csoportazonosítását. Pénzes et al. 2018.

Cigány közösségek besorolása a kutatási térségben

A heterogén magyarországi cigányság különböző csoportjai történeti eredetüket, szokásaikat, nyelvüket, életmódjukat és a többségi társadalommal kialakított kapcsolataikat tekintve is eltérnek egymástól. A kutatási térségben élő cigány népesség heterogén szerkezetét meghatározó általános tulajdonságok rövid áttekintése fontos feladat azelőtt, hogy a kiválasztott három kutatópont közösségfolyamatainak részleteit tanulmányozzuk.

A tágabb értelemben vett kutatási régióban az etnikai együttélési helyzetek mintázatai általában kétkomponensűek. Ez azt jelenti, hogy a térségben általában a többségi magyar közösségek és valamely betelepülő kisebbségi közösség együttélésével találkozhatunk. A 18. században a térségbe érkező szlovák nyelvű tirpákok[85] és a nyírség déli peremének néhány községébe telepített svábok,[86] valamint ugyanebben az időszakban még jelentős ruszin közösségek[87] nyelvi és kulturális asszimilációja napjainkra gyakorlatilag lezárult. A térség településeiben a leggyakoribb etnikai együttélési helyzet a cigány–magyar reláció. A kötet alapját képező kutatás színterei esetében olyan helyszínek kiválasztására került sor, ahol a helyi magyar társadalom két másik, a romungró és az oláh cigány közösséggel él együtt. A multietnikus színtér és az itt megfigyelhető társadalmi közösségfolyamatok értelmezése feltételezi a cigányság heterogenitását meghatározó történeti, társadalmi és kulturális jellemzők a térségre vonatkozó rövid összegzését.

A cigányság létszámára, életmódjára, lakhatási körülményeire és főbb csoportjaira vonatkozóan fontos kiemelni az első támpontként is használható kutatást, az 1893-as első cigányösszeírást, ahol két csoportot különböztettek meg: a letelepült és a vándorló életmódot folytató cigányok közösségét. Az összeírt, közel 275.000 roma származású személyből területi megoszlás szerint és statisztikai becslés alapján 14.000 fő élhetett az ország keleti megyéiben, Szabolcsban, Szatmár el nem csatolt részén, Hajdúban és Békésben.[88]

[85] Németh 1979: 351.

[86] A Nagykároly környéki sváb falvak közül mindez két, az első világháborút követően Magyarországon maradt települést – Mérk, Vállaj – érint, amelyek etnoregionális érelemben a Szatmár részét képezik, de az elmúlt évszázadban közigazgatásilag és társadalmilag a magyarországi nyírségi környezetbe integrálódtak. Vö. Szilágyi 2017.

[87] Sasvári 1996.

[88] Mészáros–dr. Fóti 1996: 909–910; Kemény (szerk.) é. n.: 11.

Emellett az óvoda további fontos integrációt elősegítő tevékenységet végez, hiszen

> *„a helyi programban speciális tartalommal bír az innováció, ami azt jelenti, hogy a szülőkkel együtt projekt napokat szervezünk. Beengedjük ide a szülőket, vagy a magyar néphagyományőrzéshez kapcsolódóan szervezzük a projekt napot, vagy roma napot tartunk áprilisban, hogy megismerjék egymás kultúráját."*[545]

Ez a kezdeményezés a helyi magyar közösség részéről pozitív fogadtatással párosult.

> *„Először meglepődtem, amikor a gyermekem hazajött és magyaráz, magyaráz, és nem értem, hogy mit beszélt, és nézek rá, hogy kisfiam, te mit mondasz? És akkor kérdezem az óvónőt, hogy mit tanultatok az óvodában? És mondja, hogy hát tanulták a kis mondókát, ezt a Töröm, töröm a mákot, cigány nyelven. És a gyerekem ezt otthon mondta. És annyira mondta, és én meg nem értettem, hogy ő mit mond. Aztán ugye mikor elmondták, hogy ő ezt, akkor meglepődtem, hogy na, igen. Ez egy jó dolog amúgy, hogy ők így ilyeneket is tanulnak. Én örültem neki, mert igaz, hogy máshol angolt, németet, ilyesmit tanítanak az óvodába, de ez is fontos. Mivel hogy együtt élünk, köztük élünk, így azért nem baj, hogy ha a gyerekek is tudják, hogy esetleg mit mondanak nekik, vagy mit kérdeznek tőlük. Én is úgy vagyok vele, hogy érteni értem, de válaszolni nem tudok. Ez egy előny nekik, hogy ha több dolgot, meg többféle származású embereket megismernek, azt hogy ki, hogyan él, milyen a kultúrája. Nem csak a miénket tudják ugye, hanem többiekét is, akikkel együtt élünk."*[546]

A hodászi kutatás eredményeiből az is kiderült, hogy a helyi intézmények vezetői fontosnak tartják a település szintjén történő úgynevezett „közelítő eseményeket", azokat a közösségi alkalmakat, amelyek során a helyi társadalom tagjai együtt vehetnek részt. Magyarázatuk szerint az események jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy a hosszú távú együttélésben a helyi etnikai részközösségek tagjai megtanulták kölcsönösen elfogadni egymást.

> *„Pontosan az óvodai, az iskolai, a társadalmi rendezvények, az együttélésnek ezek a formái, amit igazából nem lehet kikerülni. Hogy ha egy óvodába jár a gyerekem, hogy ha egy iskolába jár a gyerekem, együtt kell elmenni szülői értekezletre, együtt kell elmenni gyerekekkel közös foglalkozásra, együtt kell leszervezni a kiránd-*

[545] Saját gyűjtés: interjú a helyi óvoda vezetőjével, Hodász, 2020.
[546] Saját gyűjtés: 32 éves, magyar származású nő, Hodász, 2020.

lásokat. Így ezek ilyen találkozási pontok is a magyar cigány, az oláh cigányok és a magyarok között is. Mert ugye az emberi kapcsolatok a kommunikáció hiányában hidegülnek el egymástól, hogy az emberek nem találkoznak, nem beszélgetnek, nincsen közös témájuk, és nem is adott a lehetőség erre. De amikor el kell jönni óvodába, iskolába kell hozni a gyereket, közös a tanár, közös az osztályfőnök, itt vannak ezek a közös találkozási pontok, ami miatt közeledtek is ezekben a társadalmi rétegekben ezek a kapcsolatok így egymáshoz."[547]

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a településen a hosszú távú együttélés eredményeként alakult ki a napjainkban megfigyelhető affirmatív kapcsolatviszony. A több színtéren – intézményi környezet, civil szektor – párhuzamosan megvalósuló találkozási és érintkezési helyzetek és egymás kultúrájának megismerése, valamint elfogadása biztosítja a sikeres együttélési gyakorlatot.

A yingeri asszimilációs magyarázó modell szerint a hodászi etnikai részközösségek etnikai együttélése az etnokulturális kapcsolatviszonyokat kiegyenlítő affirmatív rendszer, egymás kölcsönös elfogadása a strukturális integráció szintjén valósul meg,

„Engem nem zavart, minket úgy neveltek, hogy nálunk nincs olyan, hogy te magyar vagy, hogy te cigány vagy. […] Mindenki ember. Most az embert nem az határozza meg, hogy ki milyen származású. Most ha azt nézzük, magyar emberben is van olyan, aki nem úgy viselkedik, meg nem azt csinálja, amit kellene. […] Most mindenki köszön mindenkinek, nem csak az van, hogy elmegyünk egymás mellett, hanem mi együtt élünk. Nem zavarja az embereket, hogy most ilyen sokan vannak, vagy mi vagyunk kevesen, hanem együtt vagyunk. Ezt így megszoktuk. Hodászon vagyunk, itt mindenki ismer mindenkit. Jó kapcsolat van az emberek között."[548]

Az etnokulturális távolságot kölcsönösen kiegyenlítő affirmatív kapcsolatviszony fejlődését Hodászon a vegyes házasságok támogatják. Ezek révén olyan „híd" keletkezik a csoportok között, amelyek a kultúrák közötti éles különbséget és azok határvonalait fellazítják. Amint erről már más vonatkozásban esett szó, a kutatás eredményei alapján a vegyes házasság intézménye Hodászon elsősorban nem a társadalmi mobilitás egyik lehetőségeként tesz szert a társadalmi folyamatok alakulása szempontjából jelentőségre. Ez azt jelenti, hogy a vegyes házasságban bármelyik házasfél nem a társa-

[547] Saját gyűjtés: 34 éves, magyar származású férfi, Hodász, 2020.
[548] Saját gyűjtés: 32 éves, magyar származású nő, Hodász, 2020.

dalmi presztízsben remélt nyereségért lép be a párkapcsolatba. Ebből az is következik, hogy a vegyes házasság nem jelenti automatikusan az etnikai identitás feladásának kényszerét, és az érintettek nem válnak a társadalmi kirekesztés áldozatává egyik etnikai részközösség részéről sem.

A megerősítő kapcsolatviszony hatását éppen ebben találhatjuk, hiszen strukturális értelemben a csoportok közel azonos szintre kerülnek, biológiai keveredés figyelhető meg, ugyanakkor kulturális értelemben sajátos mintát követnek. Minden egyes esetben az érintett tagok a számukra fontos, identitásukat meghatározó kulturális elemeket megőrizhetik. Emellett megfigyelhető, hogy a minőségi együttélés érdekében nyitottak olyan külső hagyományelemek iránt, amelyek befogadásával a közvetlen lokális környezet tagjának érezhetik magukat.

> *„A családban vegyesen használjuk a magyar és a cigány nyelvet. Én is anyanyelvi szinten beszélem a roma nyelvet. Én is szeretnék arra hangsúlyt tenni, hogy a gyerekek is beszéljék, az én jelenlétem miatt ne szűnjön meg a roma identitásuk, ezért mi is szoktunk hol cigányul, hol magyarul beszélni egymással és a gyerekekkel is. Egymás közötti, kettőnk közötti kommunikáció [a feleségével – Sz.H.] inkább magyarul zajlik, mert az mindenkinek egyszerűbb."*[549]

A hodászi együttélési modell sematikus ábrája (40. ábra) alapján látható, hogy az etnikai viszonyok sajátos mintázata rajzolódik ki Hodászon. Természetesen, mint minden általános modell esetében az eltérő egyéni vélemények leírása tovább árnyalhatja az együttélési séma érvényességét. A hodászi közösségre jellemző sajátos ethosz jól kifejezésre jut a Görögkatolikus Cigánytemplomért Alapítvány elnökének szavaiban:

> *„És hál istennek az otthonban, ami országos, nyitott, tehát nem csak a helyieknek, […] milyen jó, hogy mi, cigányok elértük azt, hogy magyar ember és cigány ember egy szobában – idős emberekről beszélek, meg családokról - egy szobában élik le a hátra levő időket, életüket, és a cigány ápolónő kezéből elfogadja azt a segítséget, amit ő nyújt, a nehéz időszakára. És nincs vita, hogy cigány. Soha nem tapasztaltuk az elmúlt években, hogy itt feszültség azért van egy intézményben, mert te cigány vagy, mert te magyar vagy. És óriási dolog az, amikor az ember azt látja, hogy micsoda isteni erő van ebben, hogy nincs cigányozás. És nem azt mondják, hogy ó hát te fekete vagy, barna nővér, mit veszem el én a te kezedből az ételt, vagy nem engedem, hogy megmossál, vagy a gyógyszert, vagy bármit.*

[549] Saját gyűjtés: 34 éves, magyar származású férfi, Hodász, 2020. Vegyes házasságban él, élettársa oláh cigány származású.

Tehát hogy ez nincs. Mi nem érezzük, ezért nem is tudjuk ennek a hátrányát, mert ha az ember nem él át valamit, akkor azt nem is fogja tudni."[550]

Amint a fejezetből láthatóvá vált, a hodászi multietnikus együttélés sajátos képet mutat, és az itt bemutatott modell lehetővé teszi az etnikai együttélés jellemzőinek és tendenciáinak az összevetését a Nagyecsedre, valamint a Nyírvasvárira kidolgozott sémával. A hodászi modell eltérésének az etnikai együttélés korábbi, történeti szakaszainak vizsgálata adhat magyarázatot. Erre vonatkozóan dokumentált források kevésbé állnak rendelkezésre, mindenesettre a településre jellemző etnikai térszerkezeti sajátosságai arra utalnak, hogy korábban Hodászon is a részközösségek elkülönülése volt a jellemző. Ennek megváltozásában pedig az oláh cigány közösség görögkatolikus hitre történő áttérése tölthette be a katalizátor funkciót.

[550] Saját gyűjtés: interjú Lakatos Sándorral, az alapítvány elnökével, Hodász, 2020.

NEGYEDIK RÉSZ
ÖSSZEFOGLALÁS

A kötet eredményeinek összefoglalását tartalmazó rész négy alfejezetben írja le a kutatási következtetéseket. A formális összegzést követően a három etnikai lokális együttélési modell összehasonlítására kerül sor, majd zárásként az eredmények gyakorlati hasznosíthatóságával és a téma kutatásának folytatásához alkalmas néhány kitekintő szempont megfogalmazásával foglalkozom röviden.

A kutatási eredmények formális összefoglalása

A kutatási eredmények formális összefoglalása és áttekintése bizonyítja, hogy a kortárs vidéki perifériális multietnikus együttélési helyzetek és a lokális közösségek tanulmányozása – jelen esetben három nyírségi település példája – egyidejűleg alapkutatás és alkalmazott jellegű kutatás. A vizsgálat kezdetekor megfogalmazott kérdésekre kirajzolódó válaszok olyan eredmények megfogalmazását teszik lehetővé, amelyek rendszerben engedik értelmezni a lokális multietnikus közösségek együttélését, a helyi közösségfolyamatoknak az erre gyakorolt hatását, amelyben a fennmaradt hagyományelemeknek a civil szervezetek kialakulásában játszott szerepe ugyancsak fontos összefüggés.

Az első nagy fejezetben, a kutatási színterek általános bemutatását követően a három vizsgált etnikai közösség lokális recens és az elemzés alapját képező kutatás során feltárt hagyománykészletének a leírására került sor. A cél annak az összefüggésnek a bemutatása volt, hogy a kiválasztott három nyírségi településen az ott élő etnikai részközösségek a kulturális tradícióknak különböző és sajátos elemeit őrizték meg. A megfigyelhető kortárs hagyományelemek olyan maradványok, amelyek az egykor gazdag helyi népi – paraszti – kultúra és az archaikus szerves – elsősorban oláh cigány – kulturális múltból az akkulturációs folyamatok eróziós hatása ellenére fennmaradtak.

A kutatás részeként láthatóvá vált, hogy egyrészt a magyar falusi, paraszti társadalom átalakulásának eredményeként számos hagyomány-

elem került megőrzésre, amelyek napjainkra revival jelenség formájában hatnak a helyi társadalmak életére (például tánckultúra vagy a történeti múlt identikus elemei), kortárs közösségfolyamataira. Az egykor a kollektív összetartozást biztosító hagyományos paraszti közösségi alkalmak és közösségi formák leépülése azt az általánosan elterjedt tévképzetet eredményezte, hogy a vidéken nem jöttek létre újabb és a lokális társadalmi együttélésből termelődő igényeket kielégítő közösségszerveződések. A kutatási eredmények alapján kijelenthető, hogy a kortárs közösségfolyamatokban a helyi társadalmak szerveződésében két tényező is fontos szerepet játszik. Egyrészt a vallási kultúra és részben az egyházakhoz kötődő közösségjelenségek hagyományosan áthatják a helyi társadalmak életét. Másrészt jellemző, hogy a tanulmányozott települések társadalmaiban, különböző intenzitással ugyan, de a kortárs civil szervezetek lényeges szerepet játszanak.

Ha a kutatott színterek sajátosságait egyenként foglaljuk össze, akkor látható, hogy Nagyecseden számos, jellemzően a magyar paraszti hagyomány egyfajta örökségeként, azon belül is elsősorban a szellemi hagyományok ápolását célul tűző egyesület működik. Ezek a helyi magyar származású tagok számára biztosítják, hogy kulturális értékközösségükben közvetlen és rendszeres kapcsolatot ápoljanak, valamint az etnikai identitásukat erősítsék. Nyírvasváriban a település nevét viselő történelmi személy – Vasvári Pál – kultuszára épülő egyesület biztosít a helyi többségi társadalom tagjai számára közösségi fórumot. Érdekes viszont, hogy a harmadik színtér, Hodász esetében a magyar közösség nem szerveződött meg egyetlen aktív civil közösségi szervezetben sem.

A kutatási helyszíneken élő másik etnikai és sajátos etnokulturális jegyeket mutató hagyományőrző közösség, az oláh cigány társadalom helyi csoportjai fontos tényezői az együttélési kapcsolatviszonyoknak. A feltárt szellemi és tárgyi kulturális hagyomány etnikus örökségelemeiben színterenként eltéréseket találtunk. Ennek alakulását minden tanulmányozott település esetében az együtt élő többi etnikai részközösséggel – magyarokkal és romungrókkal – kialakult kapcsolatok minősége befolyásolta. Nagyecseden a magyar közösséghez történő alkalmazkodás, az adaptív akkulturáció eredményeként az oláh cigányok beilleszkedése több összefüggésben is – nyelvváltás, kivetkőzés – tudatosan tervezett magatartás következménye. Eltérő intenzitással, de Hodászon az akkulturáció adaptív funkciója hasonló folyamatokat eredményezett, míg a Nyírvasváriban élő oláh cigány közösség esetében az együtt élő magyar többség hatása a domináns cerhári kulturális jellemzőket tükröző cigány közösségre kevésbé erőteljes. Az utóbbi településen a többségi magyar és a két cigány

részközösség kölcsönösen oppozicionális együttélése nem kedvez a kulturális transzferfolyamatoknak.

A színterek különbözősége ellenére az egyértelmű, hogy az együtt élő etnikai részközösségek közül az oláh cigány csoportok rendelkeznek a legtöbb és leginkább archaikus néprajzi jelentőségű etnokulturális hagyományelemmel. Noha ezek akkulturációja is előrehaladott, és ezért már nem alkot szerves komplex rendszert, ennek ellenére a mindennapi élet gyakorlatait tekintve az oláh cigány közösségekben figyelhető meg leginkább a hagyomány normatív hatása.

A harmadik vizsgált etnikai csoport a romungrók lokális közösségei, amelyeknél szintén településenként eltérő etnokulturális sajátosságokat fedezhettünk fel a hosszú távú együttélés eredményeként. Nyírvasváriban az oláh cigányok irányából érkező kulturális interferenciális hatások révén nagymértékű keveredés figyelhető meg a helyi romungró közösséggel. Ezzel szemben a másik két településnél az erősen akkulturálódott és kevés karakteres kulturális jellemzőt felmutató romungrókkal az interferenciális hatások mind a magyar, mind az oláh cigány részközösségek irányába kevésbé intenzívek.

A kutatási eredmények alapján láthatóvá vált, hogy a helyi etnokulturális hagyományokra, vagyis ennek a közösségben még tetten érhető vagy revival jelenségként felkarolt formájára épülő civil közösségszerveződéseknek jelentősége van. Egyrészt fontos kiemelni ezek identitáserősítő funkcióját, és az etnikus szervezetek esetében – tehát, amikor egyetlen etnikai részközösségből érkeznek a szervezet tagjai – a többi együtt élő közösséggel szembeni kulturális határok fenntartásának az igényét. Ugyanakkor a közösségszervezeteknek és elsősorban a transzetnikus kulturális vagy társadalmi szerveződéseknek jelentős szerepe van a helyi cigányság perifériális léthelyzetéből következő nehézségek kezelésében, valamint a lokális társadalom belső konfliktushelyzeteinek, a részcsoportok közötti szembenállásnak a feloldásában is. Ezt a kutatási színterek közül jól szemlélteti a Nagyecseden feltárt és vizsgált nagyszámú civil szervezet bonyolult hálózata.

A jelen munkában megvalósított elemzés kiinduló előfelvetésével, a hagyomány a közösségfolyamatokra gyakorolt hatásának az összefüggésében a három nyírségi településen elvégzett kutatás alapján megfogalmazható az etnikai együttélés szituativitásának szabálya. Ez azt jelenti, hogy a kortárs vidéki, perifériális helyzetben lévő, több etnikai közösség együttélési színtereként működő települések, amelyek objektív szocioökonómiai és szociokulturális alapadottságaikat tekintve nagyon hasonlóak, társadalmi közösségfolyamataikat és etnikai együttélési viszonyaikat

figyelembe véve igen különbözőek lehetnek. A jelenség részben a helyi társadalmak a makrokörnyezeti feltételekhez történő alkalmazkodási gyakorlatainak az eltéréseiből vezethető le, és ez az oka, hogy a vizsgált három színtér esetében lényeges eltérések mutatkoznak. A különbségek másik és a kutatásban részletesen tanulmányozott oka a lokális etnikai együttélés színterenként eltérő minőségéből és szerkezeti sajátosságaiból következik. A bemutatott kutatási eredmények alapján kijelenthető, annak ellenére, hogy azonos etnikai közösségek hosszú távú együttélési viszonyait vizsgáltuk, a lokális adottságok révén minden együttélési színtér (rurális település) más-más típusú lokális mintázatot mutat.

A kutatási eredmények alapján, azokon a lokális, vidéki, perifériális településeken, ahol aktív civil transzetnikus közösségszerveződésekkel, illetve közösségekkel találkozunk, ott a kulturálisan különböző etnikai részcsoportok között harmonikusabb együttéléssel szembesülünk. Ezt a civil közösségeknek a másik fél hagyományának megismerésében játszott szerepével magyarázhatjuk, amihez az egymás irányába mutatott kevésbé zárt attitűd is hozzájárult.

Az interetnikus kapcsolatok megértése szempontjából a kortárs társadalomtudományi kutatásokban egyre nagyobb érdeklődéssel foglalkoznak az etnikai vegyes házasság kérdésével. A vizsgált színtereken a kutatás egyik fontos részét képezte az együtt élő részközösségek közötti vegyes házasság intézményének elterjedése, a személyközi kulturális határátlépés újabb szabályainak a vizsgálata, ami az etnikai csoportok közötti kapcsolatok alakulását is befolyásolja. A kutatásban a legszorosabb interperszonális kapcsolatformaként tanulmányozott vegyes házasság intézménye színterenként eltérő következtetéseket enged meg. A vizsgált három etnikai részközösség viszonyulása az eltérő etnikai csoportból származó házastárs választásának lehetőségére és magára a vegyes házasságra ugyancsak nagyon sokszínű és településenként jól megkülönböztethető lokális társadalmi trendeket mutat. Ami az etnikai vegyes házasság megítélésével kapcsolatban mindhárom színtéren azonos és összhangban van a téma társadalomtudományi megközelítésével, hogy az így létrehozott családi-párkapcsolati környezet az asszimilációs jelenségek kutatásának a keretei között tanulmányozható. A vegyes házasság következménye az eltérő etnikai részközösségek biológiai értelemben vett keveredése, az amalgamáció, ami az asszimilációs folyamatok egyik legmagasabb szintjét, a teljes beolvadást eredményezheti.

Nagyecsed, Nyírvasvári és Hodász településeinek esetében az utóbbinál fordul elő a leggyakrabban, hogy a lokális társadalom tagjai egymással vegyes házassági kapcsolatot létesítenek. Ennek okát kutatva került

meghatározásra az etnikumközi házasság négy típusa, amely a hodászi vegyes házasságok eseteinek a tanulmányozására épül. A vegyes házasság intézményének vizsgálatához kapcsolódva a kutatás fontos általános eredménye a mindhárom településen érvényes személyközi kapcsolatokat alakító szabály kimondása. Láthatóvá vált, hogy ahol az etnikai részközösségek között a személyközi kapcsolatok két másik szintjén – barátság és szomszédság – is gyakori érintkezés alakul ki az együttélésben érintett felek között, valamint rendszeres, napi szintű interakcióban – közös munkavégzés által, egyéb civil szervezetek általi közös részvétel, közös vallásgyakorlás során – állnak egymással, akkor ott a vegyes házasság intézménye iránt is fokozott nyitottsággal találkozunk.

Etnikai együttélési modellek összehasonlító elemzése

A kutatás fontos tudományos eredménye, hogy a három tanulmányozott település esetében a lokális etnikai együttélést leíró modellek kidolgozásra kerültek. A kutatási színterek részközösségei közötti multietnikus kapcsolatviszony elemzésére szolgáló elméleti sémák megalkotásának alapját az egyes részközösségek közötti bipoláris relációk tanulmányozása jelentette. A modellek alapján bizonyításra került, hogy az etnikai együttélés szituatív, tehát lokális társadalmanként mutatkozó változékony mintázatok mentén szerveződik. A jelenség háttere, hogy mindhárom színtér esetében a vizsgált etnikai részközösségek csoportszinten és jól azonosítható módon eltérő minőségű kapcsolatokat tartanak fent egymással. Az etnikai kapcsolatok településenként kimutatott diverzitása alapozta meg a kutatási eredményeket általános összefüggésben értelmező együttélési modelleket.

A három színtér esetében felvázolt együttélési modellek és az erre épülő következtetések összehasonlítása csak részleges módon lehetséges. Ennek okai a kutatás módszertani sajátosságaira vezethetők vissza. Mivel a települések népességének nem teljes körű vizsgálata zajlott, ezért a – nem reprezentatív – vizsgálati minták tanulmányozására épülő következtetések csak a trendek szintjén teszik összehasonlíthatóvá az etnikai együttélési modelleket. Mindez nem mond ellent a kutatás fő céljának, amely azt kívánta értelmezni, hogy mit jelent a perifériális kortárs vidéki etnikai kapcsolatviszonyok szituatív jellege, valamint azt tárta fel, hogy miként határozzák meg mindezt a helyi társadalom belső viszonyai, lokális társadalomtörténeti folyamatai és a recens hagyománykészlet alkotóelemei.

A modellek összehasonlítását az alábbi szempontok alapján valósítom meg: a) együttélési helyzet lokális etnikai térszerkezeti sajátosságai, a szegregációs mutatók szerepe a modellekben; b) a helyi társadalmi hierarchia, az asszimilációs/integrációs folyamatok iránya; c) az etnikai részközösségek közötti kulturális távolság mértéke; d) az etnikumspecifikus sajátosságok megőrzése, a hagyományápolás hatása; e) intézményi és civil közösségek szintjén kialakuló interakciók közvetett és közvetlen hatása; f) etnikumközi és személyközi kapcsolatok rendszere.

a) Együttélési helyzet lokális etnikai térszerkezeti sajátosságai, a szegregációs mutatók szerepe a modellekben

A kötet alapját képező kutatás során a színterek etnikai térszerkezeti sajátosságait, a szegregációs folyamatokat, azoknak a települések társadalomtörténetében feltárható összefüggéseit külön nem tanulmányoztuk, mivel a téma volumene nagyságrendileg haladta volna meg a szerző lehetőségeit. Az etnikai részközösségek településen belüli elhelyezkedését, az izolációt, a szegregációt vagy éppen a vegyes megtelepedés térszerkezeti jellemzőit minden esetben az elemzést megalapozó recens adottságként kezeltem. A modellek összehasonlításából néhány tendencia rajzolódik ki, amelyek egyúttal további kutatások alapját is képezhetik.

A három település példáján, a modellek kidolgozásához használt térképeken jól látható, hogy a vegyes térszerkezetű helyek, tehát a lokális színtér minden részközössége által lakott településrészek hozzájárulnak az etnikai együttélés alakulásának folyamatához. A vegyes szomszédsági viszony, vagyis az eltérő etnikai közösségek közötti szomszédsági kapcsolat önmagában még nem mozdítja elő a településszintű együttélés folyamatát és az egyes lokális közösségek közötti kapcsolatok fejlődését. Ezt jól példázza Nagyecsed esete: az újonnan kialakult déli városrész, ahol mindhárom részközösség együttélése megfigyelhető, még nem vonta maga után a kapcsolat több színtéren és formában történő elmozdulását. A romungrók és a magyar közösség közötti szegregatív viszonyulást, valamint a romungrók és az oláh cigányok közötti disszimilatív beállítódást nem változtatta meg a vegyes megtelepedés. A kapcsolatokat a dinamikus korreláció elve határozza meg és az újabb etnikai térszerkezeti folyamatok, a vegyes együttélési lakókörnyezet kialakulása a településen korábban szervesült csoportközi viszonyokat alapvetően nem befolyásolja.

Nyírvasvári esetében a két lokális cigány közösség szegregált lakókörnyezete, a köztük kialakult interferencia és a romungrók integrálódása az oláh cigány közösségbe az etnikai térszerkezeti jellemzőkön keresztül is jól megfigyelhető. A többség és a kisebbség két csoportja között kialakult „puffer" – vegyesen lakott – zóna, bár etnikai értelemben kevert, de az itt kialakult szomszédsági kapcsolatok az oppozicionális szerkezetű dinamikus disszimilatív együttélési gyakorlatot települési szinten nem befolyásolják. A lokális többségi közösség mindent megtett és megtesz annak érdekében, hogy a cigányokat a település belső területeitől fizikai értelemben távol tartsa. Ez önmagában is erősíti a két cigány közösség közötti kapcsolatot.

Hodász etnikai térszerkezeti sajátosságai az előző két települési mintázattól eltérő jellemvonásokat mutatnak. Az egykori oláh cigány szegregátum határvonalainak fellazulása, a merev lakóhelyi elkülönülés és a lokális romungró közösség településen belüli szétszórt megtelepedése a magyar közösséggel vegyes szomszédsági kapcsolatok elterjedését eredményezte. Az így kialakult vegyes etnikai térszerkezet a kutatások alapján hozzájárult a hodászi együttélési helyzet létrejöttéhez: a lokális etnikumközi kapcsolatviszonyok affirmatív jellegéhez és a lokális hodászi együttélési ethosz kialakulásához.

A modellek összehasonlítása alapján a három település etnikai térszerkezeti sajátosságai, a vegyes etnikai településrészek befolyása az együttélés alakulására eltérő módon érvényesült.

b) A helyi társadalmi hierarchia, az asszimilációs/ integrációs folyamatok iránya

Az etnikai együttélési helyzetek lokális vizsgálatai során láthatóvá vált, hogy a kutatott színtereken mindhárom részközösség esetében a hosszú távú együttélés eredményeként eltérő irányú és intenzitású integrációs, illetve asszimilációs folyamatokat figyelhetünk meg. A modellek alapján kiderül, hogy az asszimilációs és integrációs mechanizmusok hatást gyakorolnak a helyi társadalmi hierarchia alakulására is.

Nagyecseden az oláh cigányok részéről tudatos akkulturációs törekvést láthatunk, ami meghatározza a helyi oláh közösség társadalmi integrációjának az irányát. A lokális társadalmi hierarchia meghatározó közössége a magyar többség és az etnikai presztízs értelmében vett rangsorban az oláh cigány közösség áll a következő lépcsőfokon, míg a romungrók a rangsor végén. A nagyecsedi dinamikus korrelációs modell a helyzetet egyértelműen magyarázza, vagyis a romungrók marginális státusza elvá-

laszthatatlan a magyar és oláh cigány közösség közötti relatíve kiegyensúlyozott kapcsolat tényétől.

Nyírvasváriban a két cigány csoport kapcsolatát meghatározó integráció, elsősorban a romungrók beilleszkedése az oláh közösségbe az együttélést magyarázó modell alapján a magyar többségi társadalommal szembeni disszimilációs folyamatot erősítő tényező. Az etnikai részközösségek kapcsolatait alakító asszimilációs és integrációs hatások az együttélés településszintű oppozicionális szerkezeti sajátosságainak tartós fennmaradását erősítik.

A harmadik kutatott színtér, Hodász esetében az etnokulturális távolságot kiegyenlítő affirmatív modell az együttélést az etnikai részközösségek kölcsönösen elfogadó gyakorlataként láttatja. Ebben az összefüggésben sem az asszimiláció, sem az integráció fogalmak magyarázó értelme nem képes behatárolni a hodászi együttélési gyakorlat következményeinek lényegét. A modell láthatóvá teszi, hogy a hodászi gyakorlat kívül esik a két fogalom, az asszimiláció és az integráció keretei között megragadható jelenségeken.

Jól látható tehát, hogy a három tanulmányozott település etnikai együttélési kapcsolatai esetében az asszimilációs/integrációs mechanizmusok eltérő funkcióit kell hangsúlyozni. Az együttélés szituatív jellege ebben is határozottan jut érvényre és arra késztet, hogy a magyar–cigány kapcsolatviszonyokat partikuláris sajátosságaik alapján tanulmányozzuk.

c) Az etnikai részközösségek közötti kulturális távolság mértéke

Az értekezést megalapozó kutatás részeként kidolgozott együttélési modellek az etnikai részközösségek között kialakult kulturális távolság kérdését fontos szempontként állítják az elemzés középpontjába, ami az együttélés fontos mutatója. A kulturális távolság az együtt élő részközösségek szociokulturális jellemvonásait meghatározó szabályok, normák, az életmód és a szokásvilág között mutatkozó különbség mértéke. A kutatás során gyűjtött adatok alapján a három tanulmányozott közösség esetében a három etnikai részközösség között mutatkozó kulturális távolság Nagyecsed, Nyírvasvári és Hodász esetében eltérő mértékű. Az elemzés keretében kidolgozott együttélési modellek az etnikai részközösségek közötti kulturális távolság mértékének jelentőségét pontosan kihangsúlyozzák.

Nagyecsed esetében az oláh cigányok és a magyar többségi közösség közötti kulturális távolság csökkenésének lehetünk szemtanúi. Ezzel szem-

ben a romungró közösséget meghatározó szegregált léthelyzettel társuló általános depriváció, és ennek az életmód, a szokások és a normakészlet szintjén megfigyelhető következményei a másik két közösség irányába a kulturális távolság mértékének fennmaradásához járul hozzá.

Nyírvasváriban az együtt élő három részközösség közötti kulturális távolság megváltozása egészen más mintázatot követ. Itt a szegregált oláh cigány és a romungró közösségek közötti kulturális távolság csökkenése tartja fent a magyar többségi társadalom irányába mutatkozó szociokulturális differencia mértékét.

A kulturális távolság fogalmi keretei között tanulmányozva a hodászi együttélési helyzetet, az szintén eltér a másik két színtér viszonyaitól. Itt, habár a romungró helyi társadalom relatíve marginális státusza a kutatás eredményei alapján jól bizonyítható, mégis az együttélés egyik csoport összefüggésében sem jellemezhető a másik két etnikai részközösség irányába mutatkozó változatlan – merev – kulturális távolság mértékével. Ellenkezőleg, Hodász esetében láthatóvá vált, hogy mindhárom részközösség részéről tapasztalható az együttélést meghatározó nyitottság egymás kultúrája iránt, ami azt eredményezte, hogy a történelmileg kialakult hagyománykészlet elemei között kulturális kölcsönhatás figyelhető meg.

A kutatás eredményeként kidolgozott együttélési modellek mindhárom tanulmányozott színtér esetében kifejezik az etnikai részközösségek között a kulturális távolság mértékében, és annak változásában megfigyelhető folyamatokat.

d) Etnikumspecifikus sajátosságok megőrzése, hagyományápolás hatása

Az együttélési modellek megalkotásában, ahogy az egész kutatás során kiemelt szempont volt a tanulmányozott színterek hagyománykészletének vizsgálata, valamint a hagyományoknak az együttélésben játszott szerepére vonatkozó elemzési szempontok érvényesítése. A részközösségek hagyományaikhoz való viszonya településenként ugyancsak eltérő mintázatot mutat, valamint a hagyományápolás terén eltérő mértékű intézményesültséget jelenít meg.

Nagyecseden és Hodászon találunk olyan intézményesült szervezetet, illetve más jellegű szervezeteket, amelyek elsősorban a hagyományápolás, hagyományőrzés céljával alakultak meg. Ott, ahol a hagyományok a recens kultúra részét képezik, megfigyelhetjük, hogy az progresszív hatást gyakorol az etnikai együttélés alakulására. A kutatás eredményei alapján

ennek okait abban határozhatjuk meg, hogy az etnikus hagyományok képviselete, lokális etnikai identitástényezőként történő felvállalása az együtt élő többi etnikai részközösség részéről az elfogadást erősítő tényezők. A transzetnikus kulturális hatást kifejtő intézményesült hagyományőrző szervezetek a színterek részközösségei közötti kapcsolatépítést mozdítják elő. A megfigyelt összefüggést támasztja alá Nyírvasvári esete, ahol a magyar közösség rendelkezik zárt, etnikus, és a helyi hagyományápolásban tevőlegesen szerepet vállaló szervezettel. Ezzel szemben a település két cigány közössége jelenleg nem működtet intézményesült hagyományápoló szervezetet, amelynek a hiánya az etnikai együttélést jellemző megmerevedett viszonyokat megfigyelve igen fontos szerepet tölthetne be az együttélési kapcsolatviszonyok előmozdításában.

e) Intézményi és civil közösségek szintjén kialakuló interakciók közvetett és közvetlen hatása

A kutatási eredmények alátámasztják azt a feltevést, miszerint a közös munkavégzés és ennek a körülményei elősegítik az etnikai részközösségek közötti kapcsolatviszonyok fejlődését, a kulturális távolság csökkenését. Az összefüggés mindhárom kutatott színtéren bizonyításra került.

Nagyecseden a lokális magyar közösség tagjai és az oláh cigányok gyakori interakciói a közös munkavégzési helyzetekben, a munkahelyeken létrejött kollegiális viszony pozitív irányba mozdította el a kapcsolatokat. A romungrók esetében éppen ennek az „érintkezési" felületnek, a közösen végzett munkatevékenység során megtapasztalt sorsközösségnek a hiánya az, ami a két másik együtt élő közösség részéről az elfogadást hátráltató fontos tényező. A jelenség hasonló módon figyelhető meg Hodászon azzal a kiegészítéssel, hogy a településen biztosított munkalehetőségekben a romungró közösség tagjai is részesednek, valamint a részközösség többsége aktív munkavállaló, ami a megítélést javító tényező. Nyírvasvári esetében ezzel szemben a munkakörnyezetben történő érintkezés a magyar és a két cigány részközösség tagjai között elenyésző, mivel a romák többsége nem a településen, hanem a közeli Nyírbátor üzemeiben munkavállaló. A lokális munkahelyi interakció hiánya hozzájárul az együttélést meghatározó oppozicionális struktúrák fennmaradásához. A kutatás eredményei alapján világos az összefüggés az érintkezési térként funkcionáló közös munkavégzés és az ebben érintettek közötti kapcsolatviszonyok minősége között.

A tanulmányozott színterek etnikai részközösségeinek kapcsolatait a kutatás eredményei alapján ténylegesen befolyásolják a civil közösségi élet

intézményesült szervezetei. Amint az láthatóvá vált, Nagyecseden a lokális társadalom egy jelentős csoportját mozgatják meg a transzetnikus civil szervezetek, amelyek fontos hatást gyakorolnak a kölcsönösen elfogadó attitűd kifejlődésére. Ugyanezt tapasztalhatjuk Hodászon, ahol az etnikus szervezetek transzetnikus funkciókat vesznek fel, ezzel előmozdítva az együttélés alakulását. Ezzel szemben Nyírvasváriban a lokális szinten jelentős tagszámmal bíró etnikus magyar közösség a helyi roma közösségek irányába mutatott elhatárolódó gyakorlata hátráltatja az interetnikus kapcsolatok fejlődését.

f) Etnikumközi és személyközi kapcsolatok rendszere

A három kutatási színtér adatainak összevetése során figyelemreméltó eredménynek tekintjük, hogy a kérdőíves vizsgálatok alapján mindhárom színtéren az oláh cigányok a legnyitottabbak a vegyes baráti interperszonális kapcsolatok felé, míg a magyarok a legkevésbé.

Az elemzett adatok alapján az is láthatóvá vált, hogy a jó kapcsolat települési szinten történő kialakulása nem feltételezi a nagyszámú vegyes házasság meglétét két részközösség között. Nagyecseden anélkül is megfigyelhető a magyarok és az oláh cigányok közötti közeledés, hogy a vegyes házasság intézménye elterjedt volna. A személyközi kapcsolatok alakulásában ennél hangsúlyosabb szerepet kap a lokális szinten megélt közösségi együttlét számos formája, mint például a közös munkavégzés, azonos civil szervezethez való tartozás, egymás kultúrájának meg- és elismerése, települési szinten történő felvállalása.

Ezzel szemben a kutatott színterek esetében arra is láttunk példát, hogy a vegyes házasság megléte még nem jelenti automatikusan két közösség közötti távolság gyengülését. Nyírvasváriban annak ellenére, hogy számos vegyes házasságot találunk a magyarok és a két cigány közösség tagjai között, ez ellentétes hatást fejtett ki, mint Nagyecseden és inkább erősíti a magyarok a cigány közösségek irányába tanúsított kirekesztő gyakorlatát.

Hodászon ezzel szemben a vegyes házasságok magas aránya is nagyban közrejátszik abban, mintegy transzetnikus folyosót képezve a lokális részközösségek között, hogy mindhárom etnikai közösség közötti kapcsolatviszony viszonylag pozitív jelzőkkel írható le.

A kötetben bemutatott etnikai együttélési modellek összehasonlítását szolgáló általános szempontok elemzése alapján bizonyítást nyert, hogy az etnikai együttélés kortárs magyarországi lokális színterei rendkívül változékony mintázatokat képeznek. A kutatás alapját képező hipotézist,

mely szerint a néprajzi és kulturális antropológiai szemléletű társadalomtudományi vizsgálatok szemszögéből a magyar–cigány etnikai együttélési helyzeteket szituatív megközelítéssel elemezhetjük hatékonyan, ugyancsak igazolásra került.

A kutatási eredmények hasznosítása és hatása az etnikai együttélés vizsgálatokra

A kutatás eredményeként kidolgozott együttélési modellek azt a távlatos célt is szolgálják, hogy a lokális mintázatok más-más eseteit összehasonlíthatóvá tegyék. Ezzel bizonyíthatóvá válik, hogy társadalomnéprajzi és antropológiai értelemben a kortárs perifériális magyarországi multietnikus együttélési helyzeteket nem írhatjuk le általánosan érvényes szabályokkal, és nem tudjuk egyetlen szerkezeti séma alapján ábrázolni. Az együttélési viszonyok lokális közösségenként mutatkozó diverzitása gyakorlati jelentőségű téma.

A kutatás eredményeként meghatároztuk azokat az etnikai együttélés szituatív jellegét befolyásoló tényezőket, számszerűen nyolc összefüggést, amelyek párhuzamosan alakítják az együttélési folyamatokat, és amelyek tanulmányozását a kortárs magyar–cigány együttélési helyzetek értelmezése egyidejűleg követeli meg.

1. *Az egyes etnikai részközösségek településen belüli térbeli/területi elhelyezkedése, egymással kialakított szomszédsági relációk kialakulása*: annak feltárása, hogy mely lokális részközösség(ek) „birtokolja"/„birtokolják" a település centrális részét, és mely részközösség(ek) szorul(nak) a perifériára. Ezen túl fontos együttélést meghatározó jellemző a szomszédság kérdése, ezért a szomszédsági hálózat feltérképezése minden szintéren hozzájárul a kialakult etnikumközi kapcsolatrendszer megértéséhez.

2. *A lokális etnikai részközösségek közötti vegyes házasság kialakulása – előforduló relációk, okok, attitűdvizsgálat, a jelenség gyakorisága:* lokális szinten változhat az együtt élő részközösségek közötti házasságkötések mintázata. Az etnikai értelemben vett vegyes házasságba bekerülők etnikai származásának vizsgálata, az így kialakult etnikumközi kapcsolatok hatásvizsgálata hozzájárul a fennálló kapcsolatviszonyok értelmezéséhez.

3. *A nevelési-oktatási intézmények szegregációs mutatói:* az etnikai együttélésre hatást gyakorló egyik kiemelt tényező az etnikai szempontból heterogén óvodai és iskolai osztályok működtetése a multietnikus közösségekkel bíró településeken. A spontán és/vagy tudatos intézményi szegregációban érintett csoportok rövid és hosszútávon is képesek negatív

hatást gyakorolni a lokális társadalom tagjai közötti viszonyokra, az együttélésre. Mivel az óvodai és iskolai korcsoport – a 3–16 év – egyetlen valódi közössége a nevelési és az oktatási intézmény, ezért bármely szegregációs jelenség, amely etnikai környezeti homogenitást jelent, a kapcsolatokat negatív irányba befolyásolja.

4. *A helyben működő intézmények humánerőforrásának etnikai összetétele:* a lokális társadalmak együttélésének vizsgálatakor a településen üzemeltetett intézmények humán erőforrásának etnikai összetétele megmutatja, hogy a helyi társadalom tagjai közül kik részesülnek azonos lehetőségekben és kik nem. A társadalmi izoláció által veszélyeztetett közösségek nagyobb esélylyel maradnak ki a helyi infrastruktúra által kínált lehetőségekből, amiből következtetni lehet a lokális térben betöltött szerepükre és funkciójukra.

5. *Civil szerveződések és hatásuk vizsgálata:* a kortárs vidék egyik pozitív terméke a gazdag civil szervezeti tevékenység megjelenése az érintett településeken. A közösségiség megélésének teret és helyet adó önszerveződő intézmények feltérképezése, működésük megértése segít megismerni a lokális közösségi viszonyokat. Az etnikai közösségek közötti kapcsolatokra a helyi társadalom civil közösségei fontost hatást gyakorolnak, tanulmányozásuk a téma kutatásának megkerülhetetlen részét képezi.

6. *A lokális hagyománykészlet*: a recens hagyománykészlet feltárása, a napjainkban is tetten érhető hagyományelemek etnikai közösségenként történő azonosítása segít annak megértésében, hogy a hagyományápoló közösségek között milyen kapcsolatok alakulhatnak ki, és az együttélés során milyen kulturális értelemben vett interferencia jöhet létre. A feltárt hagyománykészletek alkalmas eszközt kínálnak arra, hogy azonosítani tudjuk mely közösségek között ment végbe adaptáció, akkulturáció, valamint kulturális keveredés.

7. *A hagyományápolás hatásvizsgálata az etnikai együttélésre*: az azonosított kulturális kölcsönhatások révén tanulmányozható, hogy a lokális társadalom mely hagyományelemei válnak adott esetben a lokális identitás – akár az etnikai csoportidentitás, akár a kollektív és települési szinten érvényesülő ethosz formájában – meghatározó elemeivé.

8. *Helyi kulturális intézmények vizsgálata*: a múzeumok, helytörténeti gyűjtemények, kiállítások, tájházak kapcsán érdemes megvizsgálni, hogy mely lokális etnikai közösség hagyománya, kultúrája, történelme és milyen formában jelenik meg. Továbbá fontos annak megfigyelése, hogy a helyi kulturális intézményekben kap-e minden részközösség teret a párhuzamosan a helyi identitást erősítő és a külső megfigyelő számára felmutatott reprezentatív tartalmakban. Az együttélési viszonyokról közvetve tájékoztató és azokat közvetlenül befolyásoló tényező, hogy mely együtt élő részkö-

zösségek válnak a lokális kulturális örökséget bemutató és reprezentáló kiállítások aktív „szereplőivé".

A fent összefoglalt hatástényezők nem önmagukban értelmezhetők, hanem egy elemzési keretrendszert alkotnak. Ez azt jelenti, hogy a bemutatott egyes tényezők nem egyformán hatnak az etnikai együttélésre, hanem minden esetben – amint azt a bemutatott három település példáján keresztül láthatóvá tettük – önálló értelmezési keretet képezve lokális mintázatot mutatnak.

Mindezen tapasztalatok gyakorlati társadalomtudományi értékét az jelenti, hogy a helyszínenként levont következtetések alkalmasak a szakpolitikai döntéshozók, az önkormányzatok, a szociális szféra döntéshozói és aktorai számára arra, hogy cselekvési terveket fogalmazzanak meg és fejlesztéspolitikai programokat tervezzenek. Egy multietnikus perifériális, általában erőforrásait tekintve korlátozott helyi közösség sikeres működése szempontjából az együttélési viszonyok minőségi fejlesztése fontos cél lehet. Ebben az összefüggésben értelmezhető, hogy a vidéki kortárs lokális etnikai együttélés-vizsgálatok nem csak társadalomtudományi alapkutatásként értelmezhetők, hanem az eredmények közvetlen hasznosítására is mód nyílik. Az etnikai együttélési helyzetek szituatív vizsgálatai ezek szerint alkalmas eszközök a multietnikus együttélési közösségek társadalmi kapcsolatainak fejlesztésére. A jelen kötet alapját képező vizsgálathoz hasonló kutatások, és az ebből levezethető eredmények közvetlen hozzájárulást nyújtanak a magyar–cigány együttélés javításához.

Mindezt annak a tudatában kell rögzítenünk, hogy a fentiekben sorolt, az etnikai együttélést befolyásoló hatótényezők a jelenség szituatív jellegéből következően, legalábbis a három kutatott színtér esetében általánosan jelen vannak, de eltérő minőségű (intenzitású) hatást gyakorolnak magára az együttélésre.

A kutatás kiterjesztésének lehetőségei

Végezetül fontos megjegyezni, hogy a kutatás eredményeként megfogalmazott következtetések a vizsgált téma kiterjesztésének legalább három fontos lehetőségét engedik meg.

Először is az etnikai együttélés, különösen a magyar–roma helyzetvizsgálatok esetében az ország más térségeiben és más etnikai relációban is fontos hozzájárulást jelenthetnek ahhoz, hogy megértsük, miként és miért alakulnak sajátosan az etnikai viszonyok az érintett színtereken. Így jelen munka például Baranyában a beás–romungró–magyar etnikai együttélés

vizsgálata vagy a Hajdúság illetve a Nyírség területén a sváb–magyar–romungró etnikai relációk vizsgálatához is módszertani és szemléleti támpontot nyújthat. A kutatás kiterjesztése tehát az alaptéma részeként felvetett módszertani eljárás keretei között a széleskörű alkalmazás lehetőségére hívja fel a figyelmet.

Ezen felül a téma alapkutatás jellegének szempontjából fontos lehet bizonyos pontokon az elemzési aspektusok elmélyítése. Például a személyközi kapcsolatok vizsgálatának szintjén az olyan összefüggések, mint a társadalmi nemi szerepek közötti különbségek vagy az idősek státuszának kérdése olyan, az etnikai együttélést alakító tényezők, amelyekre további hosszú távú kutatások építhetők. A téma vizsgálatának ilyen kiterjesztése természetesen további kortárs antropológiaelméleti szempontok beemelésére is lehetőséget jelent.

Végezetül, harmadik elemként természetesen kínálkozik a téma alkalmazott jellegének további összefüggésekben történő kidolgozása. A kutatás eredményeként megfogalmazott eredmények alapján ennek egyik lehetséges formája a közösségszervezetek tudatos tervezése. A közösségszervező munka alapja lehet például a lokális színtéren feltárt hagyománykészlet alkalmazása.

IRODALOMJEGYZÉK

A. GERGELY András

2010 Etnicitás. In A. Gergely András – Papp Richárd – Szász Antónia – Hajdú Gabriella – Varga Andrea (szerk.): *Antropológiai – etnológiai – kultúratudományi kislexikon*. 118–119. Budapest: MTA PTI Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont

A. GERGELY András – PAPP Richárd – SZÁSZ Antónia – HAJDÚ Gabriella – VARGA Andrea (szerk.)

2010 *Antropológiai – etnológiai – kultúratudományi kislexikon*. Budapest: MTA PTI Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont – ELTE TÁTK Kulturális Antropológia Tanszék – Nyitott Könyv Kiadó – Magyar Kulturális Antropológiai Társaság

ALCOBENDAS, Miguel Angel – RODRÍGUEZ-PLANAS, Núria

2010 *Immigrants' Assimilation Process in a Segmented Labor Market*. Barcelona Economics Working Paper Series, Working Paper 442. Barcelona: Graduate School https://doi.org/10.2139/ssrn.1489217

ALEXANDER, James

2016 A Systematic Theory of Tradition. *Journal of the Philosophy History*. 10. 2. 1–28. https://doi.org/10.1163/18722636-12341313

ALLAN, Graham – ADAMS, Rebecca G.

2006 *Sociology of Friendship*. In C. Bryant – D. Peck: The Handbook of 21st Century Sociology. Sage. https://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/R_Adams_Sociology_2006.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 09. 10.)

ALLEN, Jr. Williams J. – ORTEGA, Suzanne T.

1990 *Dimensions of Ethnic Assimilation: An Empirical Appraisal of Gordon's Typology*. Sociology Department, Faculty Publications. 9. https://core.ac.uk/download/pdf/188137282.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 10. 11.)

AMIT, Vered – RAPPORT, Nigel

2002 *The Trouble with Community: Anthropological Reflections on Movement, Identity and Collectivity*. London: Pluto Press

APAROVICS Mária – VERCSEG Ilona (szerk.)

2017 *Közösségfejlesztés módszertani útmutató*. Budapest: Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ – NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. – Országos Széchényi Könyvtár

APPADURAI, Arjun
2001 A lokalitás teremtése. *Regio*. 12. 3. 3–31. http://www.epa. oszk.hu/00000/00036/00042/pdf/01.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 22.)
ASZTALOS-MORELL Ildikó
1997 A nemek közötti egyenlőtlenségek az államszocializmus korszakában. *Szociológiai Szemle*. 3. 33–59.
BAKÓ Boglárka
2011 „Mi házi magyarok vagyunk…" *Beszélő*. 16. 4.
BALASSA Iván (főszerk.)
1997 *Magyar Néprajz IV. Életmód*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 119–120.
BALASSA Iván – ORTUTAY Gyula
1979 *Magyar Néprajz*. Békéscsaba: Corvina Kiadó
BALÁZS Gusztáv
1989 A nagyecsedi cigányok táncélete. In Németh Péter (szerk.): *Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve 24-26.* 1981–1983. Nyíregyháza: Jósa András Múzeum. 285–304.
1993 Botoló a szatmári cigányoknál. In Barna Gábor – Bódi Zsuzsanna (szerk.): *Cigány néprajzi tanulmányok. Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18–19. században*. Salgótarján: Mikszáth Kiadó
BALOGH András
2002 Centrum-periféria relációk és a marginalizáció. In Szónokiné Ancsin Gabriella (szerk.): *Határok és az Európai Unió*. Szeged: SZTE TTK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék. 208–214.
BALÓ András Márton
2017 *Oláh cigány dialektusok Magyarországon*. http://real.mtak.hu/72582/1/balo_olah-cigany_romologia.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 11. 10.)
BARABÁS Jenő (szerk.)
1992 *Magyar Néprajzi Atlasz*. Budapest: Akadémiai Kiadó
BARTHA Csilla
2015 Nyelvi hátrány, avagy a cigány gyerekek oktatásának elmulasztott lehetőségei. In Antalné Szabó Ágnes – Major Éva (szerk.): *Szakpedagógiai körkép I. Anyanyelv- és irodalompedagógiai tanulmányok*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. 28–46.
BARTHA Elek
2006 *Vallási terek szellemi öröksége*. Debrecen: Bölcsész Konzorcium
BÁNFALVI Győző
2014 Szegénységi mutatószámok – magyar és nemzetközi példák. *METSZETEK*. 2. 119–140.
BEREY József
1988 *Nagyecsed története és néprajza*. Folklór és Etnográfia 44. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék

BERRY, W. John
1992 Acculturation and Adaptation in a New Society. *International Migration*. 30. 69–85. https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.1992.tb00776.x

BÉRES Rita
2012 A munkanélküliség lélektani háttere – az újrakezdés esélye vagy a megrekedés veszélye? *Metszetek*. 4. 181–202.

BICZÓ Gábor
2004 *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*. Budapest: MTA Politika Tudományok Intézete – Etnoregionális Kutatóközpont
2009 *Hasonló a hasonlónak… Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról*. Budapest: Kalligram Könyvkiadó
2011 Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. In Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció: Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. Budapest: Argumentum Kiadó. 19–38.
2012 Szempontok az etnikai együttélés egyensúlyi helyzeteinek elméletéhez. *Kultúra és közösség*. III–IV. 23–35.
2013a A Tövishát északi vegyes lakosságú színterének leírása. In Biczó Gábor – Kotics József (szerk.): *„Megvagyunk mi egymás mellett…" Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton*. 25–52. Miskolc: ME Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet
2013b Az etnikai együttélési egyensúlyhelyzet elmélete: a szilágysági Tövishát északi falvainak példája. In Biczó Gábor – Kotics József (szerk.): *„Megvagyunk mi egymás mellett…" Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton*. 53–104. Miskolc: ME Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet
2015 Alkalmazott társadalomtudományi kutatások és a roma kisebbségi közösség integrációja. In Bocsi Veronika (szerk.): *Peremhelyzetben. Romológiai írások*. 11–30. Debrecen: Didakt Kft.
2019 *A „Mi" és a „Másik". Az idegen megértésének tudománytörténeti vázlata az antropológiában a 19. század második felétől napjainkig*. Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó – Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék

BICZÓ Gábor – KOTICS József (szerk.)
2013 *„Megvagyunk mi egymás mellett…" Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton*. Miskolc: ME KVAI

BICZÓ Gábor – SZABÓ Henriett
2018a *A hagyomány árnyékában – Tünde filmje* – dokumentumfilm 40'20" DVD
2018b *Fehér holló – Tímea filmje* – dokumentumfilm 48'50" DVD
2019 *A hídon túl* – Kisvilágok 4. (Nagyecsed) – dokumentumfilm 41'30" DVD
2020a *Sokat tanulhatunk egymástól* – Kisvilágok 5. (Hodász) – dokumentumfilm 53'40" DVD

2020 *A magyarországi roma szakkollégiumok tagságának országos vizsgálata.* Debrecen: Roma Szakkollégiumok Egyesület

BINDER Mátyás

2010 Elképzelt kultúra" A roma/cigány kultúra egy lehetséges értelmezése és félreértelmezései. *Eszmélet.* 22. 86. 172–195. http://epa.oszk.hu/01700/0173 9/00071/pdf/EPA01739_eszmelet_86_2010_172-195.pdf (A letöltés dátuma 2019. 10. 12.)

2013 A „cigány-magyar" együttélés változatai a magyar történetírásban. In Szuhay Péter (szerk.): *Távolodó világaink.* Budapest: Magyar Néprajzi Társaság

BOGÁROMI Eszter – MALOTA Erzsébet

2017 Kultúrák közötti váltás – a fogyasztói akkulturáció irodalmának áttekintése. In Bányai Edit – Lányi Beatrix – Törőcsik Mária (szerk.): *Tükröződés, társtudományok, trendek, fogyasztás.* 291–299. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar

BORSOS Balázs

2011 *A magyar népi kultúra regionális struktúrája. A magyar néprajzi atlasz számítógépes feldolgozása fényében I.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet

2016 A felekezeti hovatartozás hatása a magyar népi kultúra területi tagolódására. In Bihari Nagy Éva – Keményfi Róbert – Kavecsánszki Máté – Marinka Melinda (szerk.): *Diptichon. Tanulmányok Bartha Elek tiszteletére.* Studia Folkloristica et Ethnographica 65. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. 259–269.

BÓDI Zsuzsanna

2006 *A magyarországi cigányság.* Cigány Néprajzi Tanulmányok 14. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság

BUDEN, Boris

2003 Kultúrák közti fordítás. *Lettre.* 51. https://epa.oszk.hu/00000/00012/00035/boris_buden.htm (A letöltés dátuma:2019. 12. 10.)

CEGLÉDI Tímea – NYÜSTI Szilvia

2011 Vándorló diplomások, diplomáért vándorlók. Elvándorlási mintázatok és azok magyarázata a felsőfokú tanulmányok és a végzés utáni letelepedés során. *Educatio.* 1. 173–207.

CHUNG, Adrienne – RIMAL, Rajiv N.

2016 Social Norms: A Review. *Review of Communication Research.* 4. 1–28. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/45755/ssoar-rcr-2016-4-chung_et_al-Social_norms_a_review.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname =ssoar-rcr-2016-4-chung_et_al-Social_norms_a_review.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 01. 11.) https://doi.org/10.12840/issn.2255-4165.2016.04.01.008

COHEN, Anthony P.

2001 *The Symbolic Construction of Community.* London – New York: Routledge

CSALOG Zsolt

1984 A cigánykérdés Magyarországon 1980 előtt. *Magyar füzetek.* 14–15. 93–137.

CSEPELI György – FÁBIÁN Zoltán – SIK Endre
1998 „Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények" In Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport*. Budapest: TÁRKI. 458–489.
CSIZMAZIA Tamásné – KISSNÉ MAJTÉNYI Mónika – MALAKUCZINÉ PÓKA Mária – SÓLYOM Ildikó (összeáll.)
2013 *2011. évi népszámlálás. 3. területi adatok. 3.16. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye*. Debrecen: Központi Statisztikai Hivatal
CSOBA Judit (szerk.)
2011 *Munkaerő-piaci változások, leszakadó társadalmi csoportok*. Debrecen: Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke
CSURGÓ Bernadett – LÉGMÁN Anna
2015 Lokális közösség, megtartó közösség. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*. 4. 50–66. https://doi.org/10.18030/socio.hu.2015.4.50
CZIBERE Ibolya
2012 *Nők mélyszegénységben. Személyes életvilágok és cselekvési perspektívák a mélyszegénységben élő nők mindennapjaiban*. Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó
DANKÓ Imre
1994 *Nagyecsed. Központi szerepkör és önkormányzat a történelem sodrában*. Debrecen: Ethnica
DÁM László
1974 Néprajzi kutatások Szabolcs-Szatmárban. *Szabolcs-Szatmári Szemle*. 9. 4. 68–70.
DUPCSIK Csaba
2009 *A magyarországi cigányság története*. Budapest: Osiris Kiadó
DURKHEIM, Emil
2001 *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest: Osiris Kiadó
DURST Judit
2006 *Kirekesztettség és gyermekvállalás. A romák termékenységének változása néhány „gettósodó" aprófaluban (1970–2004)*. Budapest: Corvinus Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék
ERDEI Ferenc
1941 *Magyar paraszttársadalom*. Budapest: Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda
ERDÉSZ Sándor
1974 *Nyírség*. Budapest: Gondolat
1968 Ámi Lajos meséi I–*III*. Budapest: Akadémiai Kiadó
ERDŐS Kamill
1979 *A békés megyei cigányok és cigánydialektusok Magyarországon*. Gyula: Békés megyei Cigányügyi Koordinációs Bizottság
FARKAS Ágnes (szerk.)
2011 *A tartós munkanélküliség szociálpszichológiája*. Debrecen: Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke

FARKAS Gyöngyi
2018 Lázadó falvak. Asszonytüntetés Nyírcsaholyon, 1960. *Rubicon*. 9. 51–53.
FARKAS Zsombor
2012 *Nyírbátori kistérség, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye, Észak-Alföld Régió, Kistérségi helyzetelemzés*. MTA TK Gyerekesély Kutatócsoport, 9. https://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/Kistersegi-tukor-Nyirbator_gyek-template.pdf) (A letöltés dátuma: 2020. 02. 11.)
FÁBIÁNNÉ Andrónyi Katalin (szerk.)
2012 *Romológia*. Pécs: PTE BTK
FERGE Zsuzsa
2001 A magyarországi szegénységről. *Info-Társadalomtudomány*. 54. 17–26.
FILEPNÉ DR. NAGY Éva (főszerk.)
1998 *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kézikönyve*. Magyarország megyei kézikönyvei 15. Szekszárd: CEBA Kiadó
FORRAI Erzsébet
2012 *Mátészalkai Kistérség. Kistérségi helyzetelemzés*. MTATK Gyerekesély Kutatócsoport
FORRAY R. Katalin
1998 Cigánykutatás és nevelésszociológia. *Iskolakultúra*. 8. 8. 3–13.
FORRAY R. Katalin – HÍVES Tamás
2013 Az iskolázottság térszerkezete. *Educatio*. 4. 494–496. http://epa.oszk.hu/01500/01551/00066/pdf/EPA01551_educatio_13_04_493-504.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 01.)
FÓRIÁN Péter
2017 *Ki voltak a pákászok?* http://www.sarretikronika.hu/index.php?act=news&action=more&id=15&kat=1 (A letöltés dátuma: 2019.04.15.)
GERMAN Kinga
2020 A kortárs múzeumi interpretáció módszertana. In Bereczki Ibolya – Népessy Noémi (szerk.): *Modern múzeumi interpretáció. Múzeumi iránytű 23*. 40–56. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum
GIDDENS, Anthony
1991 *Modernity and Self-Identity*. Stanford, California: Stanford Univertisy Press
GORDON, Milton
1964 *Assimilation in American Life*. New York: Oxford University Press. https://archive.org/details/assimilationinam0000gord/page/n3/mode/2up (A letöltés dátuma: 2019. 10. 05.)
GÓRNY, Agata – TORUNCZYK-RUIZ, Sabina
2014 *Neighbourhood Attachment in Ethnically Diverse Areas*. https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/4480/WP72%28130%29.pdf?sequence=4&isAllowed=y (A letöltés dátuma: 2019. 10. 10.)

GRÓF Imre – NIKLAI Péter
1940 *Magyarország tájegységei*. Budapest: Magyar Szociográfiai Intézet
GULYÁS Klára
2019 Mária Terézia cigánypolitikája. Egységes elképzelés divergens megvalósítás. In Biczó Gábor (szerk.): *Terepek és elméletek*. Debrecen: Didakt Kft. 11–28.
GYŐRI Gréta
2016 *Honnan indult a fekete vonat? - A „sötét Szabolcs" sztereotípia* története. 62–65. https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/35048 (A letöltés dátuma: 2019. 02. 10.)
GYURGYÍK László
2003 Az asszimilációs folyamatok vizsgálata – komplex megközelítésben – szlovákiai magyarság körében. *Kisebbségkutatás*. 12. 1. 10–43. https://epa.oszk.hu/00400/00462/00017/2.htm (A letöltés dátuma: 2020. 11. 20.)
HABLICSEK László
2007 „Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére." *Demográfia*, 50. évf., 2007/1, 7–54.
HAJNÁCZKY Tamás
2015 A pártállam cigánypolitikája. *Esély* 5. 54–92. http://www.esely.org/kiadvanyok/2015_5/2015-5_2-1_Hajnaczky_Partallam_ciganypolitikaja.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 05. 04.)
2018 CS-lakás program. *Romológia*. 6. 1. 8–59.
HANKISS Elemér
1985 *Diagnózisok*. Budapest: Magvető Kiadó
HARRIS, Jose
2001 General Introducion. In Harris, Jose (ed.): *Ferdinand Tönnies, Community and Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press. IX–XXX.
HARTOG, Francois
2000 Örökség és történelem: az örökség ideje. *Regio*. 11. 4. 3–25.
HAVAS Gábor – KEMÉNY István
1995 A magyarországi romákról. *Szociológiai Szemle*. 3. 3–20.
HAVASI Virág
2018 A cigányok vallásossága és a cigánypasztoráció. In Szabó-Tóth Kinga – Várhelyi Krisztina (szerk.): *Történelmi egyházak–modern társadalom*. Budapest: LHarmattan Könyvkiadó. 166–213.
HELTAI János Imre
2015 *Roma/cigány gyerekek kétnyelvűségének néhány magyarnyelv-pedagógiai vonatkozása*. http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=568 (A letöltés dátuma: 2020. 02. 11.)
HOROSZNÉ GULYÁS Margit
2010 A Tisza-szabályozás. In Horoszné Gulyás Margit: *Birtoktervezési és rendezési ismeretek 8. Vásárhelyi Terv birtokrendezési összefüggései*. Nyugat Magyarországi

Egyetem (https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_BTRI8/ch01s04.html) (A letöltés dátuma: 2020. 08. 10.)

HUNTER, Albert

2007 Contemporary Conceptions of Community. In Cnaan, Ram A. – Milofsky, Carl (eds.): *Handbook of Community Movements and Local Organizations*. New York: Springer. 20–34.

IANCU Laura

2013 *Vallás Magyarfaluban. Néprajzi vizsgálat*. L'Harmattan Könyvkiadó – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék

JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András (szerk.)

2016 Érték és közösség. A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság

JANKY Béla

2014 *A társadalmi kirekesztődés területi- és etnikai aspektusai* http://real.mtak.hu/15205/1/pogicikk.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 10.)

K. CSILLÉRY Klára

1985 A lakáskultúra társadalmi rétegek szerinti differenciálódása. *Ethnographia* 2–3. 173–212.

KADÉT Ernő – VARRÓ Gabriella

2010 *A roma lakosság hozzáférése az uniós fejlesztési forrásokhoz Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*. Budapest: Open Society Institute

KÁLLAI Ernő

2002 A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrában. In Szarka László – Kovács Nóra (szerk.): *Tér és terep: Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 327–345.

KEMÉNY István

1999 A magyarországi cigányság szerkezete a nyelvi változások tükrében. *Regio*. 10. 1. 3–14.

KEMÉNY István (szerk.)

é. n. *A magyarországi romák*. Budapest: Magyarországi Cigányokért Közalapítvány

KEMÉNY István – JANKY Béla – LENGYEL Gabriella

2004 *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA ENKI

KEMÉNYFI Róbert

1994 *Etno-kulturgeográfiai vizsgálatok két magyar-román faluban*. Debrecen: Folklór és Etnográfia

2002 *A gömöri etnikai térmozaik*. Komárom – Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Kutatóközpont – Lillium Aurum Könyvkiadó

2003 *A kisebbségi tér változatai*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ

KERTESI Gábor

2000 A cigány foglalkoztatás leépülése és szerkezeti átalakulása 1984 és 1994 között. *Közgazdasági Szemle*. XLVII. 2000. május. http://epa.niif.hu/00000/00017/00060/pdf/kertesi.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04.01.)

2005 *A társadalom peremén*. Budapest: Osiris Kiadó

KERTESI Gábor – KÉZDI Gábor (szerk.)

1998 *A cigány népesség Magyarországon, dokumentáció és adattár*. Budapest: Sociotypo

KERTESI Gábor – KÉZDI Gábor

2014 *Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitika 100 magyar városban*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézete – Budapesti Corvinus Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék

KERTESI Gábor – VARGA Júlia

2005 Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*. LII. július-augusztus. 642–644.

KISS Márta

2016 A szelektív iskolaválasztás tényezői, motivációi és az oktatás minőségével való összefüggései a leghátrányosabb helyzetű térségekben. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*. 4. 46–72.

KOCSIS Károly – KOVÁCS Zoltán

1991 A magyarországi cigánynépesség társadalomföldrajza. In Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes (szerk.): *Cigánylét*. 78–105. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete

KOLTAI Zsuzsa

2011 *A múzeumi kultúraközvetítés változó világa*. Veszprém: Iskolakultúra

KÓSA László

1990 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880-1920)*. Debrecen: Debreceni Egyetem

2001 *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest: Osiris Kiadó

KOTICS József

2011 Újjáéledő paraszti mentalitás? A reprivatizáció hatása a gazdálkodói stratégiákra és habitusokra. In Vargyas Gábor (szerk.): *Párbeszéd a hagyománnyal – A néprajzi kutatás múltja és jelene*. Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék. 167–181.

2017 A cigány–magyar együttélés lokális mintázatai. *Néprajzi Látóhatár*. 26. 1–4. 259–283.

2020 *A cigány–magyar együttélés mintázatai* https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15948/A%20cigany%20magyar%20egyutteles%20mintazatai.pdf?sequence=1 (A letöltés dátuma: 2021. 01. 05.)

KOVÁCH Imre

2010 A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai. MTA doktori értekezés. http://real-d.mtak.hu/296/4/kovachimre_5_Mu.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 02. 02.)

2012 *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. Budapest: Argumentum Kiadó

KOVÁCS András Donát – FARKAS Jenő Zsolt – PERGER Éva

2015 A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. *Tér és Társadalom*. 29. 1. 11–34. http://real.mtak.hu/22454/1/2674-7522-1-PB.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 02. 10.) https://doi.org/10.17649/TET.29.1.2674

KOVÁCS Éva (szerk.)

2013 *Kint és bent. Lokalitás és etnicitás a peremvidéken*. Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó

KOVÁCS Éva

2007 A közösségtanulmányoktól a lokalitás megismeréséig. In Kovács Éva (szerk.): *Közösségtanulmányok*. Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 7–22.

KOVÁCS Henrietta

2017 A közösségfejlesztés alapjai és a többfunkciós közösségi terek. *Kulturális Szemle*. 7. 1. http://www.kulturalisszemle.hu/7-szam/junior-kutatoi-muhely/kovacs-henrietta-a-kozossegfejlesztes-alapjai-es-a-tobbfunkcios-kozossegi-terek (A letöltés dátuma: 2021. 04. 20.)

KOVÁCS Zsuzsa

2017 Kockaházak Egy háztípus és benne egy falusi életforma felderítése Zala megyében a 20. század közepétől napjainkig. Doktori disszertáció, Budapest. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/38439/disszertacio_szoveg_kovacs_zsuzsa_2017_OK.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 02. 22.)

KOVAI Cecília

2017 A cigány–magyar különbségtétel és a rokonság. Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó http://real.mtak.hu/73635/1/kovai%20cigany-magyar_press.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 11. 20.)

KOVALCSIK Katalin

1998 *A mesemondó Rostás Mihály*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport

2001 A cigány zenekultúra tegnap és ma. In Kovalcsik Katalin (szerk.): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. Budapest: IFA – OM – ELTE. 441–470.

KÖVÉR Ágnes

2012 *Tantalosz kínjai. Egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség a foglalkoztatáspolitikában*. https://tatk.elte.hu/dstore/document/1544/Kover_Tan talosz.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 02. 10.)

LADÁNYI János – SZELÉNYI Iván
1997a Ki a cigány? In *Szociális és etnikai konfliktusok*. 146–153. http://tatkteszt.elte.hu/file/Ladanyi1.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 05. 21.)
1997b Ki a cigány? *Kritika*. 35. 12. 3–6.
1998 Az etnikai besorolás objektivitásáról. *Kritika*. 27. 3. 33–35.
LEWIS, Oscar
1988 A szegénység kultúrája. *Kultúra és Közösség*. 15. IV. 94–105.
LOSS Sándor
2001 Romani Kris a dél-békési oláh cigányoknál: elmélet és gyakorlat. In Szabadfalvi József (szerk.): *Amabilissimus. A legszeretetreméltóbbak egyike*, Loss Sándor emlékkönyv. Debrecen: Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 105–120.
LŐRINCZI Tünde
2011 Egyház? Szekta? Mozgalom? Vallásos jellegű kisközösségek kutatásának elméleti hátterei. *Erdélyi Múzeum*. LXXIII. 1. 167–176.
MÉSZÁROS Árpád – dr. FÓTI János
1996 A cigány népesség jellemzői Magyarországon. *Statisztikai Szemle* 11. 908–929.
MIRK Szidónia-Katalin
2008 Magyar–román vegyes házasságok Zabolán a polgári anyakönyvek tükrében. In Kinda István – Pozsony Ferenc (szerk.): *Orbaiszék változó társadalma és kultúrája*. Sepsiszentgyörgy: Kovászna Megyei Művelődési Központ – Kriza János Néprajzi Társaság – Pro Museum Egyesület. 273–288.
MOLNÁR Emilia – KAI A. Schafft
2003 *A helyi roma/cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenysége és céljai Magyarországon 2000–2001-ben*. https://szociologia.hu/dynamic/0301molnar.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 11.)
MOLNÁR György – BAZSALYA Balázs – BÓDIS Lajos
2017 *A helyi foglalkoztatási kezdeményezések központi támogatásának elosztási mechanizmusai*. https://szociologia.tk.hu/uploads/files/2018/kozmunka_mbb.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 04. 12.)
MINTZ, Sidney W.
1953 The Folk-Urban Continuum and the Rural Proletarian Community. *American Journal of Sociology*. 59. 2. 136–143. https://doi.org/10.1086/221287
NAGY Ádám
2013 Szocializációs közegek. *Replika*. 2. 95–108.
NAGY Pál
2003 [1999] *„Kicsinségemben elszakattam" Cigány közösség, szocializáció és gyermeksors Magyarországon a 16–19. században*. Romapage 2003; *Educatio* 1999. 320–338. https://www.uccualapitvany.hu/pdf/szakirodalom/Nagy-Pal-Cigany-kozosseg-szocializacio-es-gyermeksors-Magyarorszagon.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 20.)

2004 *„Fáraó népe." A magyarországi cigányok korai története. (14–17. század)* Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK Romológia és Nevelésszociológia Tanszék. https://kisebbsegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/romaszovegtar/A_farao_nepe.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 20.)

2008 *Cigány csoportok és az együttélési modellek változásai a Kárpát-medencében a 15–20. században.* In Romák a történelemtanításban. Budapest: Történelemtanárok Egylete. 35–50. https://kisebbsegkutato.tk.hu/uploads/files/ olvasoszoba/romaszovegtar/Cigany_csoportok_es_az_egyuttelesi_modellek.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 20.)

2015 Ki beszél itt cigány történelemről? In Cserti Csapó Tibor (szerk.): *Alapirodalmak a hazai cigány/roma népességre vonatkozó társadalomtörténet, társadalomismeret oktatásához.* Gypsy Studies - Cigány Tanulmányok 36. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Romológia és Nevelésszociológia Tanszék. 53–134.

2019 *Beás cigányok a Kárpát-medencében: Historikus metszetek a 18-19. századból.* Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok 43. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.

NAGYNÉ BŐSZE Katalin – PÁLL István

1997 *Cigány lakóépületek. Sóstói Múzeumfalu állandó kiállításának vezetői 5.* Nyíregyháza–Sóstófürdő: Múzeumfalu Barát Kör

NÁDASI Éva

1987 Falu és közösség: Kutatási hipotézis. *Tér és Társadalom.* 1. 3. 67–76. https://doi.org/10.17649/TET.1.3.32

NEMÉNYI Mária

2012 Interetnikus kapcsolatok hatása az identitásra. *Szociológiai Szem*le. 22. 2. 27–53.

NÉMETH Zoltán

1979 Tirpákokra vonatkozó iratok Nyíregyháza történetéhez 1755–1797. In Dr. Gyarmathy Zsigmond (szerk.): *Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás I–II.* Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács. 351–380. http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/353-382.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 10.)

NIEDERMÜLLET Péter

2006 A lokalitás metamorfózisai. *Replika.* 56–57. 33–44. http://www.replika.hu/system/files/archivum/replika%2056-03.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 22.)

OLÁH Judit

2001 *A hodászi cigányok vallási élete.* Szekszárd: Romológiai Kutatóintézet

OLÁH Sándor

1996 Cigány–magyar kapcsolatok. In Gagyi József (szerk.): *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról.* Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó. 181–194.

ORTUTAY Gyula

1978 *Fedics Mihály meséi.* Budapest: Akadémiai Kiadó

ORTUTAY Gyula (főszerk.)
1977 *Magyar Néprajzi Lexikon 1.* Budapest: Akadémiai Kiadó
1979 *Magyar Néprajzi Lexikon 2.* Budapest: Akadémiai Kiadó
1981 *Magyar Néprajzi Lexikon 4.* Budapest: Akadémiai Kiadó
PACSIKA Márton
2020 Törekvés az arányosságra – Kurátori gyakorlatok és a marginalizált társadalmi csoportok múzeumi reprezentációja. In Bereczki Ibolya – Népessy Noémi (szerk.): *Modern múzeumi interpretáció.* Múzeumi iránytű 23. 71–88. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum
PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.)
2001 *Magyar Néprajz II. Gazdálkodás.* Budapest: Akadémiai Kiadó
2000 *Magyar Néprajz VIII. Társadalom.* Budapest: Akadémiai Kiadó
PAPP Richard
2005 *Vallás és etnicitás a vajdasági magyarok körében.* Doktori értekezés. Debrecen
PARK, Robert Ezra – BURGESS, Ernest
1921 Introduction to the Science of Sociology. Chicago: The University of Chicago Press. 734–774. http://www.gutenberg.org/files/28496/28496-h/28496-h.htm (A letöltés dátuma: 2020. 02.15.)
1968 *Introduction to the Science of Sociology.* Student edition abridged by M. Janowitz. Chicago: Chicago University Press
PERLMAN, Daniel – FEHR, Beverley
1986 *Theories of Friendship: The Analyses of Interpersonal Attraction.* https://www.researchgate.net/publication/302330079_Theories_of_Friendship_The_Analysis_of_Interpersonal_Attraction (A letöltés dátuma:2020. 08. 15.)
PESOVÁR Ernő
1978 *A magyar nép táncélete.* Budapest: Népművelési Propaganda Iroda
PETI Lehel
2020 *„Krisztus ajándéka van bennünk" Pünkösdizmus moldvai román, roma és csángó közösségekben.* Budapest – Kolozsvár: Balassi Kiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület
PÉNTEK László
2009 *Vasvári Pál bölcsőtől a csatatérig.* Nyírvasvári: Vasváriak Vasváriért Közéleti Egyesület
PÉNZES János – PÁSZTOR Imre Zoltán
2014 Romák Magyarországon. *A földgömb* 32. 288. 17–18.
PÉNZES János – TÁTRAI Patrik – PÁSZTOR István Zoltán
2018 A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika.* 58. 1. 3–26. https://doi.org/10.15196/TS580101
POZSONY Ferenc
2003 Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán. In Bakó Boglárka (szerk.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében.* 109–138. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ

PUSZTAI Gabriella
2020 *A vallásosság nevelésszociológiája*. Budapest: Gondolat Kiadó
QIAN, Zhenchao – LICHTER, Daniel T.
2007 Social Boundaries and Marital Assimilation: Interpreting Trends in Racial and Ethnic Intermarriage. *American Sociological Review*. 2007. February. 72. 68–97. https://www.researchgate.net/publication/241644145_Social_Boundaries_and_Marital_Assimilation_Interpreting_Trends_in_Racial_and_Ethnic_Intermarriage (A letöltés dátuma:2020. 02. 11.) https://doi.org/10.1177/000312240707200104
R. SIMOR Katalin
2017 Életsorsok mélyszegénységben. Az első Roma Tájházról, amely meghatározza egy település közösségeit. *Szín Közösségi Művelődés*. 22. 1. 26–29.
RADNÓTI Ilona
2014 „…Úgy kell eljárni mint a zsidókkal" Cigánykérdés-cigánysors Baranyában. In Márfi Attila (szerk.): *A lágerek népe*. Pécs: Pécs M.J.V. – Janus Pannonius Múzeum. 106–143. https://kisebbsegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/romaszovegtar/a_lagerek_nepe.pdf (A letöltés dátuma:2020. 02. 11.)
RAHNU, Leen – PUUR, Allan – KLEINEPIER, Tom – TAMMARU, Tiit
2020 The Role of Neighbourhood and Workplace Ethnic Contexts in the Formation of Interethnic Partnerships: A Native Majority Perspective. *European Journal of Population*. 36. 247–276. https://link.springer.com/article/10.1007/s10680-019-09528-x (A letöltés dátuma:2020. 02. 11.) https://doi.org/10.1007/s10680-019-09528-x
RALEY, Kelly-Sweeney, Megan
2009 Explaining Race and Ethnic Variation in Marriage: Directions for Future Research. *Race and Social Problems*. septemer, 132–142.
RATKÓ Lujza
1997 Jeles napok és dramatikus szokások egy nyírségi faluban. *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve 37-38. 1995-1996*. Nyíregyháza: Jósa András Múzeum. 245–257.
2002 A cigányzene szerepe a nyírségi falvakban. In Bódi Zsuzsanna (szerk.): *Tanulmányok a magyarországi cigányzenéről*. Cigány Néprajzi Tanulmányok 11. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság. 63–83.
REDFIELD, Robert
1953 *The Primitive World and its Transformation. New York: Cornell University Press*
1955 The Social Organization of Tradition. *The Far Eastern Quarterly*. 15. 1. 13–21. https://doi.org/10.2307/2942099
1956 *Peasant Society*. Cambridge: Cambridge University Press
1967a *The Little Community*. Chicago: The University of Chicago Press
1967b *Peasent Society and Culture*. Chicago: The University of Chicago Press

REDFIELD, Robert – LINTON, Ralph – HERSKOVITS, Melville
1936 Memorandum for the Study of Acculturation. *American Anthropologist*. 38. 149–152. https://doi.org/10.1525/aa.1936.38.1.02a00330
RÉGER Zita
1987 *Nyelvi szocializáció és nyelvhasználat magyarországi cigány nyelvi közösségekben*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet
ROMANO RÁCZ Sándor
2010 Miért nincs a cigányoknak történelemtudatuk? *Magyar Szemle*. Új folyam XIX. 5–6. 64–75. http://www.magyarszemle.hu/cikk/20100713_miert_nincs_a_ciganyok nak_tortenelemtudatuk (A letöltés dátuma: 2020. 02. 11.)
ROSTÁS-FARKAS György
2000 *A cigányság hagyomány- és hiedelemvilága*. Budapest: Cigány Tudományos és Művészeti Társaság
RÓBERT Péter
1992-93 Osztály- és rétegződéskutatási dilemmák a magyar társadalomban. *Replika*. 3–4.77–93. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/49694/92-93_07_R%C3%B3bert.pdf?sequence=1 (A letöltés dátuma: 2019. 10. 12.)
RÓZSAHEGYINÉ JUHÁSZ Éva
2003 *Sója Miklós öröksége Hodászon*. Szekszárd: Cigány Néprajzi és Történeti Egyesület Romológiai Kutatóintézete
SAM, David L.– BERRY, John W.
2010 Acculturation: When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet. *Perspectives on Psychological Science*. 5. 472–481. https://doi.org/10.1177/1745691610373075
SASVÁRI László
1996 *Ruszin hagyományok görög katolikusságunk néprajzában*. Budapest: Etnikum
SCAHEFFER, Merlin
2013 Inter-Ethnic Neighbourhood Acquaintances of Migrants and Natives in Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 39. 8. 1219–1240. https://www.researchgate.net/publication/263689145_InterEthnic_Neighbourhood_Acquaintances_of_Migrants_and_Natives_in_Germany_On_the_Brokering_Roles_of_Inter-Ethnic_Partners_and_Children (A letöltés dátuma: 2020. 02.15.)
SCHIFFER Pál
1970 *Fekete vonat*. dokumentumfilm
SCHLUMBOHM, Jürgen
2000 Mikrotörténelem – makrotörténelem. *Aetas*. 15. 4. 170–179.
SETH, J. Schwartz – UNGER, Jennifer B. – ZAMBOANGA, Byron L – SZAPOCZNIK, José
2010 Rethinking the Concept of Acculturation. *Am Psychol*. 65. 4. 237–251.

SHILS, Edward
1981 *Tradition*. Chicago: University of Chicago Press
SHUCKSMITH, Mark – CHAPMAN, Pollyanna
1998 *Rural Development and Social Exclusion*. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1467-9523.00073 (A letöltés dátuma: 2020. 12. 10.)
SMITH, Anthony D.
1981 *The Ethnic Revival in the Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press
SOMLAI Péter
1983 Gondolatok egy közösség-elmélet viszontagságos történetéről. In Tönnies. Ferdinand: *Közösség és társadalom*. Budapest: Gondolat Kiadó. 335–352.
STEWARD, Julien
1956 The Little Community. Viewpoints for the Study of a ***Human*** Whol. *American Anthropologist*. 58. 564–565. https://doi.org/10.1525/aa.1956.58.3.02a00240
STEWART, Michael Sinclair
1994 *Daltestvérek. Az oláhcigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon*. Budapest: T-Twins Kiadó – MTA Szociológiai Intézet – Max Weber Alapítvány
SZABARI Vera
2017 A módszertani individualizmus mint a keményi megismerés sajátos formája. *Replika*. 104. 4. 31–43.
SZABÓ Henriett
2018a „…mit lehet és mit nem…" – dokumentumfilm 30'40" In: Kavecsánszki Máté – Marinka Melinda (szerk.): *Táj és kultúra* 1. DVD melléklet. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport
2018b „Mit lehet és mit nem…" Antropológiai szemléletű közösségkutatás a nagyecsedi oláh cigány társadalomban. In: Kavecsánszki Máté – Marinka Melinda (szerk.): *Táj és kultúra* 1. 189–202. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport
2019a A lokális hagyomány funkciói a nagyecsedi kortárs közösségfolyamatokban. *Néprajzi Látóhatár*. 28. 1–2. 157–204.
2019b Egy kelet-magyarországi település együttélési gyakorlatai és a vallás szerepe. In Bihari Nagy Éva – Sápy Szilvia (szerk.): *Vallási néprajz* 16. 194–210. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék
2020a A lokális hagyomány funkciói a nyírvasvári kortárs közösségfolyamatokban. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Jogok és lehetőségek a társadalomban*. 196–209. Komárno: International Research Institute
2020b Kortárs etnikai együttélési helyzetek asszimilációs vizsgálatai Nyírvasvári részközösségeiben. *Néprajzi Látóhatár*. 29. 1–2. 69–103.
2021a *Nyírvasvári cigány tánc* – néprajzi dokumentumfilm 10'25"
2021b *Nyírvasvári cigány zene* – néprajzi dokumentumfilm 13'50"

2021c A hodászi cigány-magyar etnikai együttélési helyzet – romológiai terepkutatás eredményei. *Gypsy Studies – Cigány tanulmányok* 45. 410–421.

2022 A vegyes házasságok hatása az etnikai együttélési viszonyokra Hodászon. In: Gulyás Klára – Kántor Barbara – Kotics József – Lajos Veronika (szerk.): *Változás és változtatás. Kihívások és válaszok interdiszciplináris megközelítésben. III. Ilyés Zoltán emlékkonferencia tanulmánykötet.* 168–183. Miskolc: Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék

SZÁLLÁSI Árpád

2008 *II. Rákóczi Ferenc és Ecsed.* Nagyecsed: Magyar Tudománytörténeti Intézet – Nagyecsed város Önkormányzata

SZEGŐ László

1983 A hagyományos cigány közösségek belső szerkezete. In Szegő László (szerk.): *Cigány honnét jöttek merre tartanak?* Budapest: Kozmosz Kiadó. 82–101.

SZEKERES Diána

2012 *Romani kris és a roma kultúra tradicionális konfliktusmegoldása.* In Büntetőjogi tanulmányok XIII. Veszprém. http://real.mtak.hu/32576/1/romani_kris_159_180_SZD_scan_ocr_u.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 11.)

SZÉP László

1975 Nyírvasvári földrajzi nevei. In Németh Péter szerk.: *Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban I.* 109–124. Nyíregyháza: Jósa András Múzeum https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_SZSZ_Jamk_05_Honism/?query=ny%C3%ADrvasv%C3%A1ri&pg=131&layout=s (A letöltés dátuma: 2020. 01. 03.)

SZILÁGYI Levente

2017 A deportálások emlékezete és a múlt alakzatainak feldolgozása a szatmári svábоknál. In *Váltóállítás: diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Magyar vidék a 20. században 1.* Budapest: MTA BTK – NEB, 323–342.

SZOBOSZLAI Zsolt

2004 Szegénység, marginalizáció, szegregáció. Adalék a társadalmi egyenlőtlenségek értelmezéséhez. *Tér és Társadalom*. 18. 3. 25–42. https://doi.org/10.17649/TET.18.3.956

TAKÁCS András

1995 Egy viselet alternatívái – Szék. *Néprajzi Látóhatár*. 3–4. 37–60.

TAMÁSKA Máté

2006 Hagyományos és modern falusi lakóházak örökségszociológiai vizsgálata. *Szociológiai Szemle*. 16. 4. 36–63.

2011 A vidék történeti építészetének felbomlása. In Tamáska Máté: *A vidéki tér emlékezete*. Budapest: Martin Opitz Kiadó. 23–31.

TÁTRAI Patrik

2006 Adalékok a települések belső etnikai térszerkezetének kutatásához. *Földrajzi értesítő*. LV. 3–4. 273–286.

2011 Anyanyelv és nemzetiség mint az interetnikus kapcsolatok mutatója Erdély magyar lakosságának példáján. *Tér és Társadalom*. 25. 2. 48–68. https://doi.org/10.17649/TET.25.2.1813

2017 Asszimiláció vagy hibriditás? Értelmezési keretek a Zoborvidék etnikai átalakulásához. *Néprajzi Látóhatár*. 26. 1–4. 95–112.

TÁTRAI Patrik – PÁLÓCZI Ágnes – PÁSZTOR István Zoltán – PÉNZES János

2017 Etnikai besorolási gyakorlatok. A cigányság külső kategorizálását befolyásoló tényezők. *Socio.hu*. 2. 45–65.

TÓTH Ágnes – VÉKÁS János

2008 Család és identitás A vegyes házasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában. *Demográfia*. 51. 4. 329–355.

TÖNNIES, Ferdinand

2001 Tönnies's preface to the first edition, 1887. In Harris, Jose (ed.): *Ferdinand Tönnies, Community and Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press. 3–14.

2004 *Közösség és társadalom*. Budapest: FOK-Ta Bt.

TURAI Tünde

2003 A családszerkezet változása a szocializmus évtizedeiben a Szilágyságban. *Erdélyi Társadalom*. 1. 2. 85–99.

UJHELYI Anna

2013 A magyar-román együttélés vizsgálata globális-lokális ellenhatások tükrében Bősházán. In Biczó Gábor – Kotics József (szerk.): *„Megvagyunk mi egymás mellett…" Magyar–román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton*. Miskolc: Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet. 273–293.

VAJDA András

2013 Tájházak, falumúzeumok és néprajzi gyűjtemények Maros megyében. http://real.mtak.hu/15599/2/falumuzeumok_1.2.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 05. 25.)

2019 Falusi közösségek, változó életterek, átalakuló lokalitások. In Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Változó ruralitások. A vidékiség mai formái*. Kriza Könyvek, 45. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság

VALUCH Tibor

2014 A rendszerváltás hatása Magyarország térbeliségére. *Metszetek*. 2. 110–118.

VARGA Tamás – VERCSEG Ilona

1998 *Közösségfejlesztés*. Budapest: MMI

VÁRADI János

2014 *A cigány népesség a történeti Magyarország polgári korszakában*. https://idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/varadijanosphd.pdf (A letöltés dátuma:2020. 02.15.)

VÁRADI Monika Mária – VIRÁG Tünde

2015 A térbeli kirekesztés változó mintái vidéki terekben. *Szociológiai Szemle*. 25. 1. 89–113. https://core.ac.uk/download/pdf/50569755.pdf (A letöltés dátuma:2020. 02.15.)

VÁRADI Mónika Mária
2007 Szegénység, kirekesztettség. In Kovács Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikációs- és Médiatudományi Tanszék. 69–87.
VENDE Aladár
1908 Szatmár vármegye községei. In Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai.* https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/7.html (A letöltés dátuma: 2020. 01. 03.)
VEKERDI József
1974 *Cigány népmese.* Budapest: Akadémiai Kiadó
VERCSEG Ilona
2018 *Közösségelmélet.* Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete
VIRÁG Tünde
2003 Gettósodó térség, gettósodó iskolarendszer. In Kállai Ernő (szerk.): *A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején.* Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 127–138. http://www.kallaierno.hu/data/files/magyarorszagi_cigany_nepesseg_helyzete_21_szazad_elejen_WAQGjX.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 01. 11.)
2008 Változó gazdasági-társadalmi kapcsolatok egy cigányok lakta faluban. *Szociológiai Szemle.* 1. 60–77.
VOAS, David
2009 The Maintenance and Transformation of Ethnicity: Evidence on Mixed Partnerships in Britain. *Journal of Ethnic and Migration Studies.* 35. 9. 1497–1513. https://doi.org/10.1080/13691830903125943
YINGER, J. Milton
2002 Az asszimiláció és a disszimiláció elmélet felé. *Regio.* 13. 1. 24–44.
YINGER, J. Milton – SIMPSON, G. E.
1978 The integration of Americans of Indian descent. *Annals of the Americam Academy of Political and Social Science.* 436. 137–51. https://doi.org/10.1177/000271627843600113

Internetes források

105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről. https://net.jogtar.hu/jogszabaly? docid =a1500105.kor (A letöltés dátuma: 2020. 07. 30.)
Aggasztó a pedagógushiány az óvodákban. https://eduline.hu/kozoktatas/ovodapedagogus_hiany_384AG8 (A letöltés dátuma 2021. 05. 20.)
Élveszületések. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_wns001.html (A letöltés dátuma: 2020. 07. 29.)

Foglalkoztatási mutatók. https://www.ksh.hu/interaktiv/terkepek/mo/munkaero.html (A letöltés dátuma: 2020. 04. 15.)

Folklóradatbázis: Nyírvasvári 1975. 09. 07. (http://folkloredb.hu/ fdb/mviewer.php?gyid=DA27764A-3BB3-4EE0-B0B3-2583D440359A&filter=3105,:4ED9F640-052D-405A-BA54-5ACDA6D22EB7:,3) (A letöltés dátuma: 2019. 12. 28.)

Gazdasági aktivitás mutatói. https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/docs/teruleti/index.html#/ (A letöltés dátuma: 2020. 07. 29.)

Hagyomány fogalma. https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-898.html (A letöltés dátuma: 2020. 07.01.)

Helyi Esélyegyenlőségi Program 2018–2023. Nagyecsed: Nagyecsed Város Önkormányzata. file:///C:/Users/heni/Downloads/Nagyecsed_eselyegyenl_segi_program-v08.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 05. 20.)

Népszámlálás 2011. www.ksh.hu/nepszamlalas 2011 (Utolsó letöltés: 2020. 10. 10.)

Népszámlálás 2011. Módszertani megjegyzések, fogalmak. http://www.ksh.hu/nep szamlalas/docs/modszertan.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 07. 29.

Népszámlálás 2011. Népesség nemzetiség szerint megoszlása. http://ksh.hu/nepszamlalas / tablak_területi_15 (Utolsó letöltés: 2020. 10. 10.)

Nyírvasvári HEP. http://nyirvasvari.hu/uploads/2019/12/ktjkv-20191118compressed-1.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 09. 15.)

Területi összehasonlítás. https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/docs/teruleti/index.html#/ (A letöltés dátuma: 2020. 07. 29.

Virtuális séta a Berey József Helytörténeti Gyűjteményben. https://www.nagyecsed.hu/2019/05/06/virtualis-seta-a-berey-jozsef-helytortenetigyujtemenyben